

Nytt i privatretten

Utgitt av Institutt for privatrett ved Universitetet i Oslo

Kåre Lilleholt har gått av med pensjon

I høst har professor Kåre Lilleholt valgt å gå av med pensjon i en alder av 67 år. Lilleholt har vært en høyt verdsatt medarbeider ved Institutt for privatrett, hvor han har vært siden han i 2006 ble kallet til et professorat. Før Lilleholt kom tilbake til Oslo var han professor både ved Universitetet i Bergen og Norges Handelshøyskole.

Lilleholt har vært, og er, veileder for mange av våre stipendiater. Han har også fungert uformelt som en mentor for mange av oss yngre forskere. Bredden og dybden i hans juridiske forfatterskap og interessefelt gjør at han kan komme med gode og velbegrunnede synspunkter på de fleste rettsområder. Noe vi kollegaer setter stor pris på.

I tillegg til et meget omfattende eget forfatterskap, har Lilleholt i en årrekke vært redaktør for *Knophs oversikt over Norges rett*, et verv han overtok fra Birger Stuevold Lassen, og som nå har gått over på Harald Irgens-Jensen. I ti år var Kåre også redaktør for *Lov og Rett*.

Selv om Lilleholt hovedsakelig arbeider innenfor den sentrale formueretten, så har den brede orienteringen han har både nasjonalt og internasjonalt bidratt til å sikre at det den forskningen som han står bak, er godt balansert inn i det norske rettssystemet og også resonnerer godt med det internasjonale. At tekstene fremstilles på et klart og tydelig nynorsk, gjør at både

lek og lærd kan ha utbytte av dem. Lilleholt har vært en foregangsmann i bruken av nynorsk som rettspråk der han står i en stødig og god tradisjon etter sine forgjengere Gjelsvik og Robberstad.

Utenfor fakultetet har Lilleholt bred erfaring fra det praktiske rettsliv både med lovarbeid, voldgiftsoppdrag og som advokat. I tillegg har han vært aktiv i internasjonalt forskningsarbeid på formuerettens område gjennom mange år. Lilleholt har også engasjert seg i kulturlivet gjennom verv i Norsk språkråd, NRK og UNESCO.

Vi takker for den store innsatsen Kåre Lilleholt har gjort for Institutt for privatrett og ønsker ham all lykke i den nye tilværelsen som småbruker i hjemtraktene i Trøndelag. I Kåre Lilleholts juridiske virke har han stått for både nybrott og odling. Det er erfaringer som kommer godt med også som småbruker.

John Asland

ARBEIDSRETT

Arbeidsretten og de alminnelige domstoler – to nye avgjørelser fra Høyesterett

I sine to seneste dommer om arbeidsrettslige spørsmål har Høyesterett behandlet ulike sider av forholdet mellom Arbeidsrettens domsmyndighet og de alminnelige domstoler. De to er HR-20109-1914-A *Avlaster III* og HR 2019-1986-A *Telenor*. Disse dommene kommenteres særskilt nedenfor. I denne kommentaren er det forholdet mellom Arbeidsretten og de alminnelige domstoler som er tema. Det to dommene føyer seg inn i en rekke avgjørelser fra Høyesterett de senere år der slike spørsmål har vært fremme. Det kan være tjenlig å rekapitulere dette i en generell sammenheng.

Arbeidsrettens domsmyndighet er positivt og negativt avgrenset gjennom arbeidstvistlovens § 33 annet og tredje ledd. På det området som hører under Arbeidsretten etter § 33 annet ledd, er domsmyndigheten eksklusiv; jfr. *Avlaster III* avsnitt 23 og *Telenor* avsnitt 46 med henvisning til HR-2019-424-A *Skanska* avsnitt 26. Spørsmål som hører under Arbeidsretten etter § 33 andre ledd, kan ikke avgjøres av de alminnelige domstolene. Er et slikt søksmål reist for de alminnelige domstoler, må det derfor avvises; jfr.

Innhold nr. 4

Arbeidsrett.....	1
Arverett.....	8
Fast eiendom.....	9
Forsikringsrett	12
Internasjonal privatrett.....	14
Konkursrett.....	16
Opphavsrett.....	20
Selskapsrett	23

Avlaster III, HR-2017-777-A *Nokas* avsnitt 26 og Rt. 2013 s. 1048 *Policyerklæring* avsnitt 16, og fra eldre rettspraksis eksempelvis Rt. 1960 s. 895.

Den eksklusive domsmyndigheten omfatter tvister mellom tariffparter om forståelsen av en tariffavtale, men også, blant annet, tvister om tariffbrudd og tariffrettslige virkninger av tariffbrudd; jfr. *Skanska* avsnitt 38 og *Nokas* avsnitt 27. Men den enkelte arbeidstager som er tariffbundet, kan påberope seg tariffavtalen i søksmål for de alminnelige domstoler. Rettsgrunnlaget er da den individuelle arbeidsavtalen. Tariffavtalens normative bestemmelser inngår i denne som rettigheter og plikter mellom partene i arbeidsavtaleforholdet. I slike tilfeller blir de alminnelige domstoler stilt overfor spørsmål om hvordan tariffavtalen er å forstå.

Hvis Arbeidsretten i en domsslutning har «fastslått en bestemt forståelse av en tariffavtale, gjelder denne forståelsen også for enhver arbeidsavtale som bygger på tariffavtalen», jfr. arbeidstvistlovens § 34 annet ledd. Det innebærer at de alminnelige domstoler, også Høyesterett, er bundet av denne forståelsen og plikter å legge den til grunn direkte i tvister om arbeidsavtaler som bygger på tariffavtalen; jfr. *Avlaster III* avsnitt 25, *Telenor* avsnitt 46, *Skanska* avsnitt 39.

Hvis det ikke foreligger en slik tolkningsavgjørelse, må de alminnelige domstoler prinsipielt sett «tolke tariffavtalen på den måten og etter de prinsipper som Arbeidsretten gjør», jfr. *Skanska* avsnitt 39 og, implisitt, *Telenor* avsnitt 46 flg. Det forekommer ofte at Arbeidsretten har bygget på en viss avtaleforståelse ved avgjørelsen av andre tariffrettslige domskrav, men uten at avtaleforståelsen er kommet til uttrykk i selve domsslutningen. I en senere sak på grunnlag av arbeidsavtale kan faktumgrunnlaget være mer eller mindre det samme. I slike tilfeller har Høyesterett i realiteten holdt seg til den samme prejudisielle avtaleforståelsen som Arbeidsretten har bygget på; jfr. for såvidt *Telenor* avsnitt 46 flg. og *Skanska* avsnitt 39 flg., og fra eldre praksis eksempelvis Rt. 2002 s. 1012.

Det kan også forekomme at individualrettslige tvister involverer tariffrettslige spørsmål som ikke er knyttet til tolkning av spesifikke avtalebestemmelser. Det er, så å si, tariffrettens versjon av «ulovfestet rett» – generelle tariffrettslige normer som er utviklet i Arbeidsrettens rettspraksis med basis i underliggende forutsetninger eller hensyn som er knyttet til tariffavtaleregulering. Også i slike tilfeller har Høyesterett knyttet an til og anvendt de alminnelige tariffrettslige normene. Rt. 1977 s. 902 *Hammerverket* er et eldre eksempel (s. 914–916). Det gjaldt fredspliktreglene i arbeidstvistloven (1927) § 6 nr. 1 og rettspraksis om fredspliktenes rekkevidde der det var spørsmål om grunnlag for avskjed ved en streik rettet mot «et utslag av arbeidsgiverens styringsrett» (s. 913). Høyesteretts dom i *Avlaster III* er et nytt eksempel, fra et ganske annet felt. Se kommentaren til denne dommen straks nedenfor her.

Stein Evju

Arbeidstager, etterbetaling, tariffrettslige avskjæringsnormer – HR-2019-1914-A *Avlaster III*

Saken har en bakgrunn i Høyesteretts dommer i Rt. 2013 s. 354 *Avlaster I* og HR-2016-1366-A *Avlaster II* om avlasteres arbeidsrettslige stilling ut fra arbeidsmiljølovens arbeidstagerbegrep. (Dommene er kommentert i *Nytt i privatretten* 2013 nr. 2, s. 4–5, og 2016 nr. 3, s. 1–3.) Saken her gjaldt en person, Amdal, som hadde arbeidet som avlaster fra august 2012 til januar 2017. Fra 30. august 2013 ble arbeidet utført i Amdals eget hjem. Etter Høyesteretts dom i *Avlaster II*, i juni 2016, fremmet hun krav, gjennom Fagforbundet, overfor kommunen 8. november 2016 om etterbetaling av lønn og feriepenger fra hun begynte i stillingen i 2013, og om etterinnmeldelse i tjenestepensjonsordningen fra 30. september 2015, der hun tidligere hadde vært innmeldt.

Det var ikke omtvistet at etter dommen i 2016 var Amdal å anse som arbeidstager etter arbeidsmiljølovens § 1-8 og etter hovedtariffavtalen for kommuner. Det var også enighet om at hun i utgangspunktet hadde krav på ydelser etter tariffavtalen fra før kravene ble fremsatt i 2016, og om utregningen av kravene. Tvisen gjaldt hvorvidt kravene var avskåret for tiden før kravene ble fremsatt, etter den tariffrettslige «læren» om avgrensning av etteroppgjør (avsnitt 21).

I sin rettspraksis har Arbeidsretten lagt til grunn, nærmest fra «tidenes morgen», at som hovedregel kan etteroppgjør først kreves fra det tidspunkt arbeidstager gjennom sin fagforening har fremmet krav eller reist et tvistespørsmål som gir grunnlag for kravet om etteroppgjør. (Se inngående *Lindbeck i Arbeidsrett og arbeidsliv* Bind 4 (2010) s. 199–293). Høyesterett pekte på dette utgangspunktet (avsnitt 26) og fremholdt at «[l]æra har gode grunnar føre seg og bør leggjast til grunn av dei vanlege domstolane. Slik unngår ein også situasjoner der val av prosessform blir avgjerande for resultatet» (avsnitt 26), ytterligere understreket i avsnitt 30. Men læren er ikke ubetinget. Det kan gjøres unntak i «spesielle tilfeller».

Høyesterett pekte på at uenigheten om Amdal hadde krav lengre tilbake enn 2016, var knyttet til arbeidsmiljølovens arbeidstagerbegrep, ikke til forståelsen av hovedtariffavtalen. Når det således ikke dreide seg om en tariffvist, men om en lovtolkningstvist, var det etter Høyesteretts syn «heller ikke grunnlag for å stille opp preklusjonsreglar ved sida av foreldingsreglane» (avsnitt 36). Retten fremholdt at dersom den tariffrettslige læren skulle legges til grunn i en slik situasjon, «ville arbeidsgjevaren i prinsippet risikofritt kunne halde seg passiv og vente til nokon set fram krav – trass i den lovfesta plikta til korrekt å klassifisere dei som utfører arbeid for ein etter arbeidsmiljølova § 2-1». I forlengelsen av dette bemerket retten at «[r]ett nok ville vel unntaksregelen for “spesielle forhold” i mange tilfelle kunne koma i bruk dersom arbeidsgjevaren ikkje var i aktsam god tru, men neppe utan ei konkret vurdering» (avsnitt 35).

Dette betyr i klartekst at selv om det kunne tenkes at Arbeidsretten i en tilsvarende situasjon kunne tenkes å ville avgrense et etteroppgjør i en tariffvist uten å gjøre unntak etter normen om «spesielle forhold», er det ikke rom for en slik passivitetslære der det materielle tvistes spørsmålet er et lovspørsmål. Også i et slikt tilfelle kan krav om etteroppgjør fremmes for Arbeidsretten som tariffkrav, men da av tariffparten. Arbeidsretten må i så fall ta prejudisiell stilling til lovspørsmålet. Det ligger nok nærmest for tanken at Arbeidsretten selv før dommen i *Avlaster III* ville ha anvendt unntaksregelen. Etter Høyesteretts dom bør det ikke være tvil om at Arbeidsretten vil gjøre det, dersom spørsmålet kommer opp. Likesom Høyesterett legger vekt på Arbeidsrettens praksis, legger Arbeidsretten vekt på Høyesteretts praksis om lovgivnings spørsmål. Arbeidsrettens egen *Nokas*-dom, ARD 2016 s. 151, om tolkningen av hovedavtalen LO–NHO § 8-2 i lys av arbeidsmiljølovens § 15-7 og høyesterettspraksis knyttet til den, er ett eksempel.

Stein Evju

Nedbemanning, utvelgeskrets og ansiennitet – HR-2019-1986-A Telenor

Telenor Norge AS er et heleid datterselskap av Telenor ASA. Virksomheten i Telenor Norge er organisert i fem divisjoner, som hver har egen ledergruppe og er ansvarlig for eget budsjett. Hver divisjon har kontorer flere steder i landet. Konkret gjaldt saken her A, som ble sagt opp 24. januar 2017 fra sin stilling som salgskonsulent. Hun hadde da sitt arbeid ved «Business»-divisjonens kontor i Trondheim. Oppsigelsen skjedde som ledd i nedbemanning. A hadde 32 års ansiennitet i Telenor Norge. Før nedbemanningen var det 11 medarbeidere ved «Business»-divisjonens kontor i Trondheim. Per desember 2016 var det ialt 154 medarbeidere ved Telenor Norges kontor i Trondheim (avsnitt 4–5 jfr. 1–3).

Telenor Norge har gjennomført en lang rekke omorganiseringer og nedbemanninger de senere årene. Siden 2005 har utvelgelsen av «overtallige» arbeidstagere skjedd innenfor utvelgeskretser bestemt på grunnlag av, og dermed begrenset av, divisjon og geografi. Det geografiske kriteriet, kalt «lokasjon», innebærer at kontorer som er «i naturlig dagpendleravstand til hverandre», sees under ett. Lokasjon Midt-Norge omfattet kontoret i Trondheim, men ikke Rørvik som ligger fire-fem timers biltur fra Trondheim (avsnitt 8 jfr. 6–7).

Den omorganiseringsprosessen som ledet til oppsigelsen av A, ble innledet høsten 2016. A fikk beskjed 16. november om at det ikke var funnet plass til henne i den nye organisasjonen. Hun fikk tilbud om sluttavtale og tilbud om en ny stilling i Telenors fakturaavdeling i Rørvik. Hun aksepterte ikke sluttavtale, og på grunn av personlige forhold takket hun nei til stillingen i Rørvik. Et siste drøftelsesmøte ble holdt 13. januar 2017. Hun fikk oppsigelse 24. januar. Den 25. januar ble det holdt et forhandlingsmøte der As fagforbund,

EL og IT, gjorde gjeldende at Telenor Norges fastsettelse av utvalgs krets var i strid med ansiennitetsbestemmelsen i hovedavtalen LO–NHO § 8-2. Partene kom ikke til enighet, men tariffavtalespørsmålet ble ikke bragt inn for Arbeidsretten (avsnitt 9–16).

For Høyesterett var spørsmålet om avgrensningen av utvelgeskretsen til divisjon og lokasjon – «Business»-divisjonen i Trondheim – var saklig begrunnet. A påberopte både arbeidsmiljølovens § 15-7 og hovedavtalens § 8-2. Høyesterett pekte først på at utgangspunktet etter § 15-7 er at hele selskapet er utvelgeskrets og, med referanse til Rt. 2015 s. 1332 *Gresvig* (avsnitt 38 og 43; omtalt i *Nytt i privatretten* 2016 nr. 1, s. 1–2), at kretsen kan begrenses hvis det er saklig grunnlag for det, men at det krever tungtveiende hensyn (avsnitt 43).

Det sentrale rettsgrunnlaget for Høyesterett i saken her var hovedavtalens § 8-2. De alminnelige domstolene er da, sa Høyesterett – ikke aldeles presist – «bundet av Arbeidsrettens forståelse av tariffavtalen, jf. arbeidstvistlovens § 34 annet ledd og avsnitt 39 i [Høyesteretts] Skanska-dommen. Arbeidsrettens avgjørelser står følgelig sentralt i saken» (avsnitt 46). Det går frem av fortsettelsen at det er Arbeidsrettens prejudisielle forståelse av slike ansiennitetsbestemmelser det er tale om. Høyesterett gikk grundig igjennom Arbeidsrettens dommer i *Nokas*, ARD 2016 s. 151, og AR-2018-18 *NRK Østlandssendingen* som gjaldt § 36 i hovedavtalen mellom Norsk Journalistlag og Spekter, som er likelydende med hovedavtalen LO–NHO § 8-2 (dommen er kommentert i *Nytt i privatretten* 2018 nr. 4, s. 1–2). Avslutningsvis i denne generelle gjennomgåelsen fremholder Høyesterett at «[d]en sentrale slutning fra NRK-dommen er [...] at *hvilke eller hvor mange arbeidstakere som inngår i utvelgeskretsen*, må trekkes inn i saklighetsvurderingen når det er nødvendig for å sikre at ansiennitet blir et utvelgeskriterium», og «[o]ppsummert kan en utvelgeskrets være usaklig begrunnet dersom ansiennitetsprinsippet “helt mistet sin betydning”, jf. *Nokas*-dommen avsnitt 86, eller blir “vesentlig svekket”, jf. NRK-dommen avsnitt 62» (avsnitt 61 og 62; kursiv i original).

Det konkrete spørsmålet om det var «tilstrekkelig saklig grunn» til å begrense utvelgeskretsen til «Business»-divisjonens kontor i Trondheim, ble vurdert ut fra dette. Høyesterett pekte på ulike momenter som er kjent fra såvel *Gresvig*-dommen som HR-2017-561-A *Posten II* (kommentert i *Nytt i privatretten* 2017 nr. 2, s. 3–5) og anså at divisjon og geografisk beliggenhet i *utgangspunktet* fremstod som «naturlige og saklige avgrensning kriterier» (avsnitt 68 jfr. 63–67). Men spørsmålet i saken var *ikke* om utvelgeskretsen basert på disse kriteriene «generelt er saklig begrunnet». Saklighetsvurderingen skal skje på grunnlag av «en konkret vurdering i det enkelte tilfelle, [...]», og da må de generelle hensynene avveies mot konsekvensene en slik begrensnings av utvelgeskretsen får for ansiennitetsprinsippet (avsnitt 69, 70).

I dette tilfellet innebar avgrensningen at utvelgeskretsen bare bestod av 11 personer, og A var alene innenfor sin stillingskategori. Avgrensningen på basis av de generelle kriteriene «fikk altså det utslaget at det ikke var noen arbeidstakere i sammenlignbare stillinger som A kunne vurderes mot». Det var ikke foretatt noen konkret vurdering av om utvelgeskretsen kunne tilpasses «denne spesielle situasjonen», for eksempel ved å trekke inn andre divisjoner ved Trondheim-kontoret eller andre arbeidssteder enn Trondheim. Konsekvensen ble da for As del, som Høyesterett poengter sa, «at hennes ansiennitet på 32 år mistet enhver betydning som utvelgeskriterium» (avsnitt 71 og 72). Utvelgeskretsen – om man kan kalle den det – ble for snever. Ulempene ved en konkret vurdering av å gå ut over de generelle kriteriene ville ikke være større enn det som «med rimelighet kan kreves av et selskap med Telenor Norges størrelse og ressurser» – med henvisning til *NRK Østlandssendingen* avsnitt 53 (avsnitt 74). Den konkrete vurderingen ble sammenfattet som følger: «Ut fra en generell vurdering av antallet arbeidstakere og sammensetningen av stillingene som inngår i kretsen, må ansiennitetsprinsippet etter mitt syn her anses vesentlig svekket» (avsnitt 75). Litt paradoksalt i formen, kanhende, med en generell vurdering av den konkrete vurderingen. Men i sak står konklusjonen på solid grunn; det er knapt overraskende at den konkrete vurderingen ledet til et slikt resultat. Begrensningen av utvelgeskretsen «oppfyller [ikke] saklighetskravet i Hovedavtalen § 8-2», og «den manglende vurderingen er tilstrekkelig til at oppsigelsen [av A] kjennes ugyldig» (avsnitt 76).

Er dommen så et farvel med *Posten II*?

Høyesterett pekte på at retten i *Posten II* uttalte at utvelgeskriterier, herunder ansiennitet, ikke har noen plass ved vurderingen av om avgrensningen av en utvelgeskrets er saklig, men også på at Arbeidsretten reserverte seg mot («modifiserer») dette i *NRK Østlandssendingen* (avsnitt 56–58). Men i *Posten II* forelå det ikke noen tariffavtale med en ansiennitetsregel eller bestemmelser om utvelgeskrets som var bindende for arbeidstageren. I saken her har Høyesterett ikke kommentert den mulige betydningen av denne forskjellen for saker uten slike tariffavtalte ansiennitetsbestemmelser. I dette henseende er dommen i *Telenor* forsåvidt ikke avgjørende. Men Høyesteretts standpunkt i *Posten II* står rettskildemessig på sandgrunn og er ikke uten videre like bastant i den konkrete vurderingen som den generelle uttalelsen kan gi inntrykk av (jfr. min kommentar i *Nytt i privatretten* 2017 nr. 2, s. 4). Når ansiennitet, og mer, nå engang er akseptert som relevante kriterier også der det ikke foreligger tariffavtaleregulering, er det gode grunner til å anlegge en tilsvarende tilnærming som i Arbeidsrettens avgjørelser og Høyesteretts dom i *Telenor*. Riktignok kan man se det slik at en tariffavtales ansiennitetsregler, som for eksempel den i hovedavtalen LO–NHO § 8-2, er «en rettslig standard som stiller krav til arbeidsgiverens vurderinger ut

over det som følger av arbeidsmiljøloven § 15-7», som Arbeidsretten uttrykte det i *NRK Østlandssendingen* (avsnitt 40) og Høyesterett viste til i sin dom i *Skanska*-saken (HR-2019-424-A, avsnitt 58, jfr. også avsnitt 45). Men det gir ikke god mening dersom relevante utvelgeskriterier prinsipielt skal være irrelevante ved saklighetsvurderingen av en utvelgeskrets og på den måten kunne bli uten praktisk betydning.

Et annet spørsmål er om dommen i *Telenor* bidrar til å avklare det som har vært ansett som uklart i *Skanska*-dommen. Spørsmål om forholdet mellom ansiennitet som «hovedregel» eller «utgangspunkt» avfødte en sjeldent livlig debatt umiddelbart etter at dommen i *Skanska* falt. Det var, etter mitt syn, mer en debatt om pavens skjegg enn om realiteter. Det er en forskjell mellom de to sakene. I *Skanska* var temaet ikke sakligheten av en utvelgeskrets, men formulert som et spørsmål om utvelgelse innenfor en gitt krets – om saklig grunn for å fravike ansiennitetsrekkefølgen. Dommen i *Telenor* gir ikke noe klart svar på det spørsmålet. Men det er ikke noe skarpt skille mellom problemstillingene. Blir kretsen for liten, kan rekkefølgevurderinger bli satt ut av spill. Og de to dommene har det til felles at de stiller krav til det som i *Skanska* er kalt «saksbehandling». Som det sies i *Skanska*: «Det er ikke tvilsomt at arbeidsgiver må gjennomføre en forsvarlig, og for domstolene etterprøvbart, saksbehandling som grunnlag for utvelgelse til oppsigelse ved nedbemanning» (avsnitt 76). Høyesteretts uttalelser i *Telenor* om manglende konkret vurdering av en mulig tilpasning av utvelgeskretsen (avsnitt 72–74) klinger på samme frekvens. Med bestemmelser som den i hovedavtalen LO–NHO § 8-2 er det den samme «rettslige standard» som gjelder i begge relasjoner.

Stein Evju

Streik i mellomoppgjør, fredsplikt, formålsvurdering, YouTube – Arbeidsrettens dom 27. september 2019 – AR-2019-21

Spørsmålet i saken var om en streik som ble gjennomført av medlemmer av YS/Negotia i Felleskjøpet Agri SA og datterselskaper (heretter Felleskjøpet) i årets mellomoppgjør, var i strid med fredsplikten. Streiken ble iverksatt 17. september. Arbeidsgiverforeningen Spekter tok ut stevning for Arbeidsretten 19. september, hovedforhandling ble gjennomført 25. september, og dom i saken falt to dager senere.

Utgangspunktet er at det gjelder fredsplikt i tariffperioden. Spekter og YS/Negotia har imidlertid, slik det er vanlig i flere tariffavtaler, avtalt et begrenset unntak fra dette i forbindelse med mellomoppgjør. I tariffavtalen heter det at partene skal forhandle om «eventuelle lønnsreguleringer for 2. avtaleår», og at disse forhandlingene skal føres på grunnlag av visse nærmere fastsatte kriterier. Dersom partene ikke kommer til enighet, kan streik tas i bruk for å tvinge gjennom kravet om lønnsreguleringer. Det er derimot ikke

adgang til arbeidskamp om andre krav enn dette. YS/Negotia og Spekter var ikke uenige om dette utgangspunktet. Spekter hevdet imidlertid at formålet med streiken i Felleskjøpet i realiteten dreiet seg om noe annet enn krav om lønnsregulering for andre avtaleår, nemlig å sikre opparbeidede rettigheter i forbindelse med tariffavtaleskifte.

Bakgrunnen her er at Felleskjøpet har meldt seg ut av Spekter og inn i NHO med virkning fra 1. januar 2020, og YS/Negotias medlemmer i Felleskjøpet vil bli bundet av en ny tariffavtale i NHO-systemet. YS/Negotia frykter at tariffavtaleskiftet vil innebære en svekkelse av arbeids- og lønnsvilkårene. I de lokale forhandlingene om lønnsreguleringer for andre avtaleår la Negotia frem et utkast til en særavtale som skulle sikre en rekke rettigheter i den gjeldende tariffavtalen og tre i kraft fra samme tidspunkt som Felleskjøpet blir bundet av NHOs tariffavtaler. Dette kravet ble avvist av Spekter begrunnet med at slik regulering ikke kunne være tema for forhandlinger i mellomoppgjør. Like etter dette fremmet Negotia et lønnskrav på 11,5 prosent som skulle kompensere for de rettighetene som ville falle bort ved overgangen til NHO. I innledningen til lønnskravet het det således: «Fordi vi ikke har fått sikret rettighetene våre ved overgang til NHO, må vi ha kompensert for det i årets lønnsoppgjør» (dommens avsnitt 15).

Spørsmålet for Arbeidsretten var da, slik retten formulerte det, om «det reelle formålet» med streiken var å løse «tvisten om lønnsregulering» eller «tvisten om å få avtalefestet opparbeidede rettigheter for tariffperioden 2020–2022» (avsnitt 42). Ved vurderingen tok retten utgangspunkt i de retningslinjene for formålsvurderingen som Arbeidsretten, med grunnlag i tidligere avgjørelser, sammenfattat i ARD 2013 s. 268 *Subsea* (avsnitt 53–55), og som ble gjentatt i ARD 2016 s. 34 *Technip*. Ved den konkrete vurderingen la retten vekt på blant annet tidspunktet for lønnskravet og dets utforming og – ikke minst – hva som ble kommunisert om streikens formål utad. Retten trakk blant annet frem en uttalelse fra forbundslederen i Negotia i en video på YouTube med tittelen «Klar melding til Spekter»: «... Du vet godt at vårt lønnskrav kun er en synliggjøring av hva våre medlemmer taper i kroner og ører hvis de mister de avtalte rettighetene. Denne konflikten kan enkelt løses ved å avtale en videreføring av tariffrettigheter våre medlemmer har i dag. Og i det øyeblikket vi får sikret dette, så er lønnskravet vårt på linje med alle de andre oppgjørene i Felleskjøpet Agri» (avsnitt 48).

En enstemmig rett la til grunn at bevisførselen gav et «entydig bilde» av at det reelle formålet med streiken og lønnskravet på 11,5 prosent var «å gjennomføre kravet om særavtale eller annen sikkerhet for opparbeidede rettigheter for tariffperioden 2020–2022» (avsnitt 51). Et slikt krav falt utenfor hva det er adgang til å streike for i et mellomoppgjør. Streiken var dermed i strid med fredsplikten og tariffstridig og ulovlig.

En sak som dette har, så vidt jeg vet, ikke vært oppe for Arbeidsretten tidligere. Dommen er likevel i tråd med annen rettspraksis om fredsplikt og de normene om fredsplikt som Arbeidsretten har utviklet siden domstolen trådte i funksjon i 1916. Med sakens faktum og det bevismaterialet som presenteres i dommen, fremstår det som rimelig åpenbart hva som var det reelle formålet med streiken, og dermed også at streiken var i strid med fredsplikten. Sånn sett bringer dommen ikke noe nytt.

Det kan likevel være grunn til å knytte noen bemerkninger til Arbeidsrettens vektlegging av lønnskravets størrelse ved formålsvurderingen. Som nevnt utgjorde lønnskravet 11,5 prosent, noe som var betydelig høyere enn hva som ble resultatet for de øvrige arbeidstagerorganisasjonene (3,2 prosent). Det er klart at et lønnskravs størrelse ikke *i seg selv* kan innebære at en streik er i strid med fredsplikten. Begrensninger av slik karakter kan ikke oppstilles med grunnlag i de alminnelige normene om fredsplikt. At kravets størrelse kan være et *moment* ved formålsvurderingen, er imidlertid noe annet. Poenget er da at lønnskravets størrelse sammenholdt med andre momenter kan si noe om hva som må anses som streikens reelle formål. En slik tilnærming representerer heller ikke noe grunnleggende nytt, sml. ARD 1940 s. 8 og ARD 2013 s. 268 *Subsea*. Men det er selvsagt en grense for hvor stor vekt retten kan tillegge et moment uten at det i realiteten anvendes som et vilkår. I en sak som denne hvor så mange momenter entydig gikk i samme retning, er det likevel ikke grunn til å problematisere dette. For en diskusjon av slik «vektleggingsproblematikk» og andre sider ved dommen viser jeg til mine kommentarer «Den ulovlege Felleskjøpet-streiken» (7. oktober 2019) og «Klar melding på YouTube» (18. oktober 2019) på *Rett24*. Den siste kommentaren er et svar til advokat i YS, Ørnulf Kastets, kommentar «For enkelt om Felleskjøpet-streiken» (15. oktober 2019).

Alexander Næss Skjønberg
Handelshøyskolen BI

EMK artikkel 6 og 8, videoovervåking i arbeid, skjult kamera, oppsigelser – Den europeiske menneskerettsdomstols dom 17. oktober 2019, storkammer (sak nr. 1874/13 og 8567/13), López Ribalda m.fl. mot. Spania

Butikksjefen i et supermarkedet konstaterte at det over en fem måneders periode i 2009 ikke var samsvar mellom lagerbeholdning og salg og at det oppstod økonomisk tap. I juni samme år fikk han installert både synlige og skjulte overvåkningskameraer. Selskapet hadde meddelt det spanske datatilsynet at man ville sette opp overvåkningskameraer. Tilsynet påpekte plikten til å informere om kameraovervåking. Det ble satt opp et skilt om at det var kameraovervåk-

ning i butikken, men ikke angitt hvor kameraene var plassert. De ansatte ble informert om de synlige kameraene, men ikke om de skjulte.

I løpet av kort tid ble det avdekket at flere ansatte hjalp kunder og kolleger med å stjele og selv stjal varer. Fjorten ansatte ble innkalt til møter om forholdet og fikk oppsigelse. Fem av dem anla søksmål om gyldigheten av oppsigelsene. Tre av disse var kasserere, to var salgsassistenter. De gjorde gjeldende at kameraopptakene krenket deres personvern, og at opptakene ikke kunne legges frem som bevis i oppsigelsessakene. Meget kort fortalt kom den spanske høyesterett til at oppsigelsene var gyldige. Retten bygget på at slike overvåkningstiltak måtte undergis en proporsjonalitetstest, og at de var rettmessige fordi det var begrunnet mistanke om uredeligheter, og bruk også av skjulte kameraer var formålstjenlig og nødvendig.

EMD tok utgangspunkt i de prinsippene domstolen la til grunn i *Bărbulescu* (dom 12. januar 2016, sak 61496/08; omtalt i *Nytt i privatretten* 2016 nr. 1, s. 10). Det må vurderes om de ansatte er blitt informert om overvåkningstiltakene, hvor omfattende og inngripende tiltakene er, om det var legitime grunner til å iverksette de aktuelle tiltakene, om det kunne vært brukt mindre inngripende tiltak, konsekvensene for arbeidstagerne og om de var gitt adekvat vern, som passende informasjon og muligheter for å klage (avsnitt 116). Retten bemerket at de nasjonale domstolene hadde sett og forholdt seg til de relevante problemstillingene. EMD pekte selv på at klagerne hadde arbeidet i lokaler som var åpent tilgjengelige for kunder. Domstolen fremholdt at det er forskjell mellom hvilken grad av «privacy» arbeidstagerne kan forvente i ulike lokaler. Den er meget høy i private lokaler som toaletter og garderober og høy i avgrensede lokaler som kontorer, men klart lavere på steder som er synlige eller åpne for kolleger og almenheten. Overvåkingen hadde bare pågått i ti dager; den innebar for såvidt ikke et meget alvorlig inngrep. Konsekvensene for arbeidstagerne var alvorlige, i og med at de var blitt sagt opp, men overvåkingen var ikke anvendt for annet enn det formålet som var legitimt. Selv om de ansatte ikke var fullt ut informert om tiltakene, var det tale om så sterk mistanke og store tap at det kunne berettigede dem. De ansatte hadde også hatt mulighet til å klage til datatilsynet eller reise søksmål om den overvåkingen de var kjent med, men hadde unnlatt å gjøre dette. Sammenfatningsvis konkluderte EMD med at det å anse oppsigelsene som rettmessige, lå innenfor de nasjonale domstolenes skjønnsmargin. Dermed var det ikke noen krenkelse av EMK artikkel 8 (avsnitt 117–137).

Det var heller ingen krenkelse av artikkel 6. EMD pekte på at arbeidstagerne hadde fått adgang til å bestride fremleggelsen. Videoopptakene var ikke de eneste bevismidlene i saken, klagerne hadde ikke bestridt at de var autentiske og dekkende, og de nasjonale domstolene hadde bygget også på andre bevis, inkludert klagerens egne forklaringer. Bruken av opp-

takene som bevis innebar således ikke at retten til en «fair trial» ble underminert (avsnitt 154–158).

Dommen kan sees som et skritt i retning av å akseptere (delvis) skjult kameraovervåking, men åpenbart ikke som en full eller ubetinget aksept av slike tiltak. De konkrete omstendighetene i saken spilte en vesentlig rolle, og domstolen uttalte spesielt at ikke enhver mistanke om økonomisk utroskap eller andre mislige forhold kan begrunne skjult overvåking (avsnitt 134). Slike tiltak vil, fortsatt, bare unntaksvis være berettiget.

Stein Evju

Funksjonshemmet, oppsigelse, diskriminering – EU-domstolens dom 11. september 2019, Nobel Plastiques Ibérica, C-397/18, EU:C:2019:703

Saken gjaldt en arbeidstager som over en viss tid hadde hatt ulike helseproblemer. I 2016 hadde hun bedt om å få arbeidsoppgaver som var tilpasset sin fysiske helsetilstand. Mens hun var midlertidig arbeidsufør ble hun sagt opp, i en nedbemanningsprosess, i mars 2017. Hun oppfylte alle de fire utvelgelseskriteriene arbeidsgiveren hadde fastlagt. Den nasjonale domstolen fant at hennes fysiske helsetilstand var grunnen til at hun oppfylte tre av disse kriteriene. Spørsmålet var om oppsigelsen da var forenlig med likebehandlingsdirektivet, 2000/78/EF.

EU-domstolen drøftet først om det var tale om en funksjonsnedsettelse («disability») i direktivets forstand. I dette henseende kan direktivet tolkes i lys av FN-konvensjonen om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne, som er en integrert del av EU-retten etter EUs tiltredelse til konvensjonen i 2010 (avsnitt 39–41). Med referanser til tidligere rettspraksis poengterte domstolen at begrepet ‘funksjonsnedsettelse’ favner både ulykkesrelaterte og sykdomsrelaterte forhold, både delvis og hel funksjonsnedsettelse, som kan være til hinder for en persons deltagelse i arbeidslivet på like fot med andre arbeidstagerne. Med tanke på mulig diskriminering må det være tale om ikke helt kortvarig funksjonsnedsettelse. Krav på tilretteleggelse forutsetter at det først er konstatert en relevant funksjonsnedsettelse (avsnitt 41–46.) Det var opp til den foreleggende rett å ta stilling til om arbeidstageren i dette tilfellet kunne anses som å ha en funksjonsnedsettelse i direktivets forstand.

Det neste, andre, spørsmålet var om de utvelgelseskriteriene som var benyttet, kunne anses som diskriminerende. Domstolen bemerket at kriteriene var tilsynelatende nøytrale, men tre av dem var slike som kunne lede til indirekte diskriminerende fordi oppfyllesen ville påvirkes av en mulig funksjonsnedsettelse (avsnitt 56–62). For at det da ikke skal være tale om indirekte diskriminering, må arbeidsgiveren først ha sørget for rimelige tilretteleggelsestiltak i samsvar med direktivets artikkel 5. Domstolen knyttet videre bemerkninger til dette om hva som ligger i kravet om

slike tiltak, igjen med referanser til tidligere rettspraksis (avsnitt 62–65). Også her ble den konkrete vurderingen henvist til den foreleggende rett. Det samme gjorde dermed svaret på om oppsigelsen var diskriminerende etter direktivets regler.

Dommen er forsåvidt ikke nyskapende, men den gir en oversiktlig gjennomgåelse av problemstillingene, og de omfattende henvisningene til tidligere rettspraksis er nyttige fra ulike praktiske synsvinkler.

Stein Evju

Krav på likbehandling ved beräkning av anställningstid. EU-domstolens dom 10 oktober 2019, Krah, C-703/17

Enligt ett beslut av Universität Wien i november 2011 skulle endast fyra års tidigare relevant yrkeserfarenhet tillgodoräknas vid loneinplacering som universitetslärare. Med relevant yrkeserfarenhet avsågs inte bara likvärdiga eller identiska arbetsuppgifter, utan också andra slags arbetsuppgifter som kunde vara till nytta för anställning som universitetslärare.

Klaganden hade i fem år varit verksam som universitetslärare vid Universität Munchen, när hon vinterterminen 2000/2001 anställdes som universitetslärare vid Universität Wien. Efter att ha fått sin docentavhandling/habilitationsskrift godkänd, fick hon i mars 2002 tillstånd att undervisa som universitetslektor (danska: docent; tyska: Universitatsdozent). Från och med oktober 2010 hade hon en tidsbegränsad anställning som «universitetslektor med doktorsexamen» (danska och tyska [sic!]: senior lecturer/postdoc respektive Senior Lecturer/Postdoc). Hennes anställning förlängdes på obestämd tid i mars 2013.

Klaganden inplacerades på en lönenivå med tillgodoräknande av fyra års anställningstid. Hon begärde emellertid att alla hennes tidigare anställningsperioder skulle beaktas, sammanlagt åtta och ett halvt år vid Universität Wien och fem ar vid Universität Munchen för att därmed inplaceras på en högre lönenivå. Hennes begäran avstogs i underinstansen, men hon överklagade till Oberlandesgericht Wien (en regional överdomstol). Oberlandesgericht Wien begärde förhandsavgörande av EU-domstolen huruvida den österrikiska bestämmelsen om tillgodoräknande av relevant anställningstid begränsades till fyra år var i strid mot unionsrättens princip om icke-diskriminering på grund av nationalitet och rätt till fri rörlighet för arbetstagare enligt artikel 45 i funktionsfördraget (FEUF (TEUV)) och artikel 7.1 i förordning (EU) 492/2011 om arbetskraftens fria rörlighet samt artiklarna 20 och 21 i grundrattighetsstadgan om likhet inför lagen respektive diskrimineringsförbud.

EU-domstolen slog fast att artiklarna 20 och 21 i grundrattighetsstadgan inte var aktuella att tillämpa. Genom artikel 52.2 i grundrattighetsstadgan slås nämligen fast att de rättigheter som erkänns i stadgan som också finns i fördragen ska «udoves på de betingelser

og med de begransninger, der er fastlagt deri» (avsnitt 18). Artikel 21.2 i grundrattighetsstadgan om diskrimineringsförbud på grund av nationalitet motsvaras enligt domstolen av artikel 18.1 TEUV. Men eftersom det generella diskrimineringsförbudet på grund av nationalitet i artikel 18 TEUV preciseras för arbetstagare genom artikel 45 TEUV, ska artikel 45 TEUV tillämpad framför artikel 18 TEUV och artikel 21.2 i grundrattighetsstadgan tillämpas (avsnitt 19).

Skulle då bestämmelsen i 2011 års beslut anses vara diskriminerande enligt artikel 45.2 TEUV och artikel 7.1 förordningen om arbetskraftens fria rörlighet? Nej, slog EU-domstolen fast. För det första var beslutet *tillämpligt på alla* som anställts av Universität Wien, oavsett nationalitet, varför det inte skulle anses föreligga direkt diskriminering (avsnitt 28). För det andra tydde skillnaden i behandlingen mellan österrikiska medborgare och medborgare från annan EU-medlemsstat *inte ha större inverkan på utländska* arbetstagare än österrikiska arbetstagare (avsnitt 30 f.). Det kunde inte anses styrkt att 2011 års beslut «stiller sarligt ostrigske arbejdstagere mere gunstigt i forhold til arbejdstagere, der er statsborgere i andre medlemsstater» och ansågs därför ikke heller indirekt diskriminerende (avsnitt 32).

Skulle då bestämmelsen i 2011 års beslut vara ett hinder för den fria rörligheten i strid med förbudet i artikel 45.1 TEUV? Rättspraxis från EU-domstolen innebär att artikel 45 TEUV *inte* medför en rätt för en arbetstagare att gora gallende de arbeidsvillkor som han eller hon hadde i ursprungslandet när han eller hon utför arbete i värdmedlemsstaten (avsnitt 45). Garantien i unionsrätten *gäller endast* att arbetstagare som arbetar i en annan medlemsstat än sin ursprungsmedlemsstat har samma villkor som de arbetstagare som omfattas av värdmedlemsstatens regler (avsnitt 46). Att arbetstagare skulle avskreckas från att söka arbete i ett annat medlemsland om yrkeserfarenheten endast partielt skulle beaktas och därmed hindra arbejdstagarens fria rörlighet ansågs som en relevant omständighet att ta hänsyn till (avsnitt 48 f.). Därför ansågs 2011 års beslut utgöra ett hinder för den fria rörligheten om klagandens arbeidsuppgifter vid Universität Munchen i hovedsak motsvarade de som hon hadde vid Universität Wien (avsnitt 51 f.). Skulle *emellertid* yrkeserfarenheten som hon förvärvat vid Universität Munchen ikke vara likvärdig med den vid Universität Wien, ar det partiella beaktandet av yrkeserfarenheten inget hinder mot arbetskraftens fria rörlighet (avsnitt 51, 53, 63). En nationell bestämmelse som «ikke tager hensyn til de samlede tidligere relevante beskaftigelsesperioder, som er blevet fuldført i oprindelsesmedlemsstaten, kan det göre udovelsen af arbejdskraftens frie bevagelighed mindre tiltrekkende i strid med artikel 45, stk. 1, TEUF» (min kursivering; avsnitt 54).

En regel som ar till hinder för den fria rörligheten för arbejdstagere ar forbudat enligt artikel 45.1 TEUV, men kan tillatas om «hvis det forfølger et af de legitime mål, som fremgår af EUF-traktaten, eller hvis det er

begrundet i tvingende almene hensyn. Men hertil kræves det desuden, at anvendelsen af en sådan foranstaltning skal være egnet til at sikre gennemførelsen af det pågældende mål og ikke går ud over, hvad der er nødvendigt for at nå det» (avsnitt 55) och därmed godtas. Men EU-domstolen konstaterade dock «at den hindring for arbejdskraftens frie bevægelighed, som afgørelsen af 8. november 2011 indebærer, ikke forekommer at være egnet til at sikre gennemførelsen af det mål, der forfølges med den» (avsnitt 61).

Domen klargör i någon mån förhållandet mellan grundrättsstadgan och funktionsfördraget. Vidare upprätthåller domstolen *lex specialis*-tolkningen av situationer som omfattas av både artikel 18 TEUV och artikel 45 TEUV, samt att artikel 7.1 i förordning (EU) 492/2011 ska tolkas på samma sätt som artikel 45.2 TEUV. Domen preciserar således ytterligare innehållet i nationalitetsdiskrimineringsförbudet enligt artikel 45 TEUV och artikel 7 i förordningen. En bestämmelse som är tillämplig på alla utan att den särskilt gynnar något lands medborgare, eller har större inverkan på arbetstagare med utländskt medborgarskap, är varken direkt eller indirekt diskriminerande. Vidare innebär rätten till den fria rörligheten enligt artikel 45 TEUV inte att en arbetstagare garanteras hemlandets anställningsvillkor när arbete utförs i ett annat EU-land, men dock att arbetstagaren inte ska behandlas annorlunda jämfört med arbetstagare som är medborgare i det andra EU-landet. Ett hinder för den fria rörligheten för arbetstagare kan endast motiveras av tvingande skäl av allmänintresse, under förutsättning att det är proportionerligt med hänsyn till vad som ska uppnås.

Bernard Johann Mulder

ARVERETT

Fremtidsfullmektigens kompetanse til å kreve skifte - HR-2019-1758-A

I HR-2019-1758-A kom Høyesterett til at en fremtidsfullmektig oppnevnt med kompetanse på det personlige området, kunne kreve skifte av et uskiftet bo.

Høyesterett reiste i tillegg spørsmål om det i så fall var grunnlag for å kreve at fremtidsfullmakten måtte «angi særskilt at fullmektigen skal kunne kreve skifte», jf. avsnitt 53. Høyesterett konkluderte med at dersom fullmektigen var gitt en «generalfullmakt til å ivareta fullmaktsgivers interesser i personlige forhold» var det tilstrekkelig for at fullmektigen også har kompetanse til å kreve skifte av uskifteboet. Dette gir en ryddig rettstilstand.

Saken

I HR-2019-1758-A behandlet Høyesterett spørsmålet om det å kreve skifte av et uskiftebo var forhold som etter vergemålsloven § 80 kunne omfattes av en fremtidsfullmakt. Lagmannsrettens kjennelse ble imidlertid opphevet som følge av uriktig tolking av habilitetsregelen i vergemålsloven § 86 første ledd første punktum og sendt tilbake til ny behandling.

Sakens bakgrunn

I saken satt D i uskiftet bo. D hadde vært gift med E og sammen hadde de fellesbarna C, A og B. I 2014 opprettet D på egenhånd et testament der Cs arv etter ham ble begrenset til lovens minimum til fordel for søsknene A og B. Tre år senere, i 2017, undertegnet D en fremtidsfullmakt der A og B ble gitt fullmakt til å foreta «alle disposisjoner av økonomisk og personlig art som de finner nødvendig hvis jeg grunnet [...] ikke lenger er i stand til å ivareta mine interesser», jf. kjennelsen avsnitt 5. I forbindelse med opprettelsen av fremtidsfullmakten ble en tidligere begjæring til fylkesmannen om vergemål for D trukket tilbake. Fremtidsfullmakten trådte i kraft i mars 2018 og ble stadfestet en måned senere av fylkesmannen.

Allerede i mai 2018 begjærte A og B offentlig skifte av uskifteboet på vegne av D, jf. arveloven § 24 første ledd. Søsteren C bestred at fullmakten gav tilstrekkelig kompetanse, hun hevdet i tillegg at søstrene var inhabile. C vant frem med sitt syn i tingretten, A og B vant frem i lagmannsretten, hvorpå C anket kjennelsen til Høyesterett.

Høyesteretts kompetanse i saken var begrenset til å gjelde lagmannsrettens saksbehandling og generelle lovtolking, jf. tvisteloven § 30-6 bokstav b og c.

Er begjæringen om skifte av uskifteboet et «økonomisk forhold», et «personlig forhold» eller et «særlig personlig forhold»?

Høyesterett tok i kjennelsen først stilling til spørsmålet om hva som kan omfattes av en fremtidsfullmakt, jf. vergemålsloven § 80. På grunnlag av lovtekst og forarbeider la retten til grunn at en fremtidsfullmakt kan omfatte både økonomiske og personlige forhold, og at det i utgangspunktet er opp til fullmaktsgiveren å bestemme hva fullmakten nærmere skal omfatte, jf. kjennelsen avsnitt 34.

Høyesterett drøftet også grensedragningen mellom lovens alternativer økonomiske og personlige forhold og sluttet seg til vurderingen i HR-2017-275-A om at det ved grensedragningen er riktigst å se hen til om det er det «økonomiske eller personlige elementet som i det vesentlige motiverer en beslutning», jf. avsnitt 38.

Vergemålsloven har en identisk regulering av fremtidsfullmaktens og vergemålets omfang og grenser, jf. loven § 21 annet ledd (vergemål) og loven § 80 tredje ledd (fremtidsfullmakt.) Det er også presisert i proposisjonens merknader til vergemålsloven § 80 tredje ledd at «[g]rensene er de samme som for en verges kompetanse», jf. Ot.prp. nr. 110 (2008-2009) s. 214. Høyesterett kunne derfor vise til Ot.prp. nr. 110 (2008-2009) side 144 der det i merknadene til vergemålsloven § 21 annet ledd uttales at «beslutninger etter arve- og skiftelovgivning» skal anses som personlige forhold etter

loven, selv om «de direkte eller indirekte vil ha økonomiske konsekvenser», jf. kjennelsen avsnitt 40-41. Høyesterett la til grunn at forutsetningene i forarbeidene om at vergemålsloven § 21 annet ledd og § 80 første ledd skal ha samme innhold, tilsier at det å kreve skifte av fullmaktsgivers uskiftebo må anses som et personlig forhold også etter vergemålsloven § 80. Høyesterett pekte også på at det måtte anses som en feil lovforståelse når lagmannsretten i saken her hadde lagt til grunn at det å kreve skifte av et uskiftet bo skulle anses som et økonomisk forhold, jf. avsnitt 43.

Høyesterett hadde deretter behov for å ta stilling til om kompetansen til å kreve skifte kunne anses som et *særlig personlig forhold* som derved *ikke* kunne omfattes av en fremtidsfullmakt. Det er som nevnt forutsatt at vergers og fremtidsfullmektigers kompetanse skal kunne gå like langt, sml. loven § 21 fjerde ledd jf. § 80 tredje ledd. Det følger av begge bestemmelser at kompetansen til å stemme ved valg, inngå ekteskap, erkjenne farskap, samtykke til donasjon av organer, kompetansen til å opprette eller tilbakekalle testament, samtykke til tvang og kompetansen i «andre særlig personlige forhold» ikke kan omfattes av fullmakten uten særskilt hjemmel i lov. Tanken bak denne bestemmelsen har vært at enkelte beslutninger er av en så vidt personlig art, at de ikke bør kunne utøves av en annen enn fullmaktsgiver selv. Slik kompetanse kan derfor ikke overføres ved en fullmakt til en fullmektig. Også Høyesterett synes å slutte seg til dette synet i lov og forarbeider og uttaler at «faren for misbruk» og hensynet til «å beskytte den enkeltes integritet og rettssikkerhet tilsier at det må foreligge en slik grense også for kompetanseoverføringen i en fullmakt, og ikke bare som ledd i et vergemål», jf. kjennelsen avsnitt 46.

Et sentralt spørsmål i saken var derved om det å kreve skifte av et uskiftebo var av en tilsvarende personlig karakter som de disposisjonene som var eksplisitt omfattet av lovteksten, slik at kompetansen til å kreve skifte kunne anses omfattet av ordlydens «andre personlige forhold». Høyesterett aksepterte at det å begjære skifte hadde «visse likhetstrekk» med slike personlige forhold som er nevnt i § 80 tredje ledd. Men retten konkluderte raskt med at det også var «klare forskjeller», jf. avsnitt 48:

«Ved å opprette eller tilbakekalle testament bestemmer testator hva som skal skje med det «han let etter seg når han dør», jf. arveloven § 48. Dette er etter mitt syn en klart mer personlig disposisjon enn å frasi seg retten til fortsatt uskifte, med den konsekvens at arven etter førstavdøde skal fordeles i samsvar med loven. Å kreve skifte av et uskiftebo har heller ikke likhetstrekk med noen av de øvrige eksemplene i § 80 tredje ledd. Det kan også tenkes situasjoner der det å begjære skifte vil ha likhetstrekk med det å avslå eller motta falt arv, som forarbeidene angir som et økonomisk forhold, jf. Ot. prp.nr.110 (2008–2009) side 213.»

Høyesterett fant heller ikke andre hensyn som skulle tilsi at fullmaktsgiver burde være forhindrede fra å overføre slik kompetanse, samtidig som Høyesterett fant at hensynet til selvbestemmelsesretten talte i favør av at denne kompetansen skulle kunne delegeres i en fullmakt, jf. avsnitt 51.

Førstvoterende konkluderer på bakgrunn av dette med at det å kreve skifte av et uskiftebo er et personlig forhold etter vergemålsloven § 80 første ledd, men ikke et særlig personlig forhold etter tredje ledd (avsnitt 52).

Habilitet

Til tross for en inngående behandling av kompetansespørsmålet i avsnittene 27 til 54, kom Høyesterett til at lagmannsrettens kjennelse måtte oppheves som følge av en uriktig lovtolkning av vergemålsloven § 86 første ledd første punktum, jf. avsnitt 64-65. I avsnitt 64 pekte Høyesterett på at den konkrete rettsanvendelsen viste at lagmannsretten hadde bygget på en uriktig tolking av vergemålsloven § 86 første ledd første punktum ved å ikke foreta en *objektiv vurdering* av habilitetsspørsmålet, slik loven krever. Høyesterett understreket at i en situasjon der fullmektigene «ikke [...] tvilsomt» hadde en interesse i saken, måtte vurderingen av habilitet ta utgangspunkt om denne interessen objektivt sett utgjør en fare for at fullmektig(e) kan sette sine egne interesser foran fullmaktsgivers.

Denne vurderingen har derved Gulating lagmannsrett fått anledning til å se nærmere på.

Vurdering

HR konkluderte som forventet på bakgrunn av rettskildene. Det er samtidig en klar dom i favør av fullmaktsgivers selvbestemmelsesrett. En slik tillit til fremtidsfullmakten og vilje til å ta fullmaktsgivers nedfelte ønsker på ordet, tilsier at den som utformer en fullmakt og oppnevner en fullmektig, bør tenke seg nøye om. I et rettskildeperspektiv er det videre interessant å merke seg forarbeidenes sentrale betydning ved Høyesteretts tolkning av en ny lov. Dette er i og for seg som forventet, men dommen illustrerer dette rettskildemesige poenget på en måte som er egnet til å skape forståelse også hos kommende juridiske studenter.

Jeg har også omtalt dommen i en lengre artikkel med et delvis sammenfallende innhold på Juridika.no.

Katrine Kjørheim Fredwall

FAST EIENDOM

Tomtefeste – innløsningssum for lager/ kontorbygg – HR-2019-1784-A

Når et festeforhold opphører, er utgangspunktet at festeren skal rydde tomten, jf. tomtefestel. § 39. Men det kan være bygninger, anlegg mv, som det ville være meningsløst å fjerne. Vi har derfor regler i § 40 om at grunneieren kan ha rett eller plikt til å overta bygninger mv. – mot et vederlag til festeren. For næringslivs-

forhold er en rekke av de spørsmål som her kan oppstå, belyst og avklart i tilknytning til Zachariasbryggen i Bergen, jf. HR-2017-2359 og HR-2016-1240-A.

I HR-2019-1784 møter vi et litt spesielt tilfelle fra Stubberudfeltet i Oslo: På gammel søppelfylling, tildekket med rene masser, ble tomter bortfestet til næringsdrivende, men bare for 30 år – idet grunneieren (Oslo kommune) forutsatte bruk av arealet for industriformål når setningene i grunnen hadde gitt seg. Festerne ble gjort kjent med den forventede setning av grunnen.

Twisten gjaldt et ca. 7,5 dekar stort område, festet for «oppførelse av lagerbygg». Det ble reist et kombinert lager og kontorbygg i to etasjer, som Foretakseiendom overtok da 11 år gjenstod av festetiden.

Kommunen ønsket etter festetidens utløp å utvikle området til «grønn logistikk».

Lagmannsretten fant at kommunen var pliktig til å overta Foretakseiendoms «hus og faste tilstelninger» for kr 12 millioner – basert på at bygningens bruksverdi for kommunen utgjorde dette beløpet.

Begge parter var misfornøyd.

Høyesterett gjennomgår først lov med forarbeider og den foreliggende rettspraksis. Det poengteres at utgangspunktet er hvorvidt verdier vil gå til spille – hvilket her ikke var omtvistet. Overtagelsesplikt beror på hvorvidt slikt spille vil skje «i utrengsmål», og det innebærer spørsmål om overtagelse vil være «urimeleg» for festeren, og om bortfesteren er «vel tent» med å overta (avsnitt 56). Dette er et annet spørsmål enn hva vederlaget skal være (avsnitt 58).

Den interesseavveining som lagmannsretten hadde foretatt – med et stikkord objektiv vurdering – var for snever:

«Det som særlig mangler er en vurdering av partenes individuelle, konkrete, interesser basert på de rettslige utgangspunkter jeg har pekt på» (avsnitt 60).

Og det som Høyesterett for så vidt peker på, er at det må tas utgangspunkt

«i de individuelle partenes konkrete interesser. Vurderingen er ikke begrenset til økonomiske forhold. Både for festeren og bortfesteren kan andre hensyn veie tyngre enn de økonomiske. For en fester kan det eksempelvis være tale om en bygning med affeksjonsverdi, for en bortfester som stat eller kommune kan overordnede samfunnsmessige interesser veie tungt» (avsnitt 55).

Her hadde lagmannsretten lagt vekt på «hva bortfesterne flest» ville ha gjort ut fra hva som ville være «økonomisk fornuftig». Interesseavveiningen ble dermed for snever, og skjønnet ble opphevet.

I dommen er det også viktige uttalelser om saksomkostninger, med gjennomgang av forarbeider og praksis: Rt. 2006 s. 623, Rt. 2014 s. 914 og de to Zachariasbryggeavgjørelsene: HR-2016-1240-A og HR-2017-2359-A. Når skjønnsl. § 42 taler om «lignende inngrep», må det være et inngrep som har sterke likhetstrekk med tvangsavstå-

else – og det var ikke tilfellet i den foreliggende innløsningssituasjon.

Thor Falkanger

Samodling og samboerforhold – et overgangsspørsmål – HR-2019-1074-A

Når en landbrukseiendom reelt har vært eiet av en person i 20 år, er eieren og hans etterkommere blitt odelsberettigede (med mindre vedkommende allerede hadde odelsrett). Hvor det er flere eiere, kan odling ikke skje, men her er det et gammelt og viktig unntak, jf. odelsl. § 15 tredje ledd der prinsippet er at den landbrukseiendom en ektefelle kjøper under ekteskapet, kan begge ektefeller få odelsrett til, forutsatt at eiendommen tilhører deres «felleseige». Dør den ene ektefelle, før hevdstiden er til ende, fortsetter gjenlevende odlingen, og når den er fullført, får endog avdødes særkullsbarn odelsrett. Ved skilsmisse vil den som beholder eiendommen, kunne tilgoderegne seg den tid samodlingen pågikk, men i dette tilfelle vil den annen ektefelles særkullsbarn ikke få odelsrett når odelshevd er fullført.

Ved en større revisjon av odelsloven i 2009 ble det foretatt en rekke endringer for å likestille ekteskapsliknende samboerskap med ekteskap, og § 15 fikk et nytt fjerde ledd:

«Når sambuarar i ekteskapsliknande forhold blir eigar av ein eigedom med like partar og sameiget varer i heile hevdstida, hevdar dei odelsrett for seg sjølve og for fellesbarn og særkullsbarn. Døyr ein av sambuarane før hevdstida er ute, får likevel fellesbarn og særkullsbarn odelsrett når den attlevande fullfører odelshevda. Som sambuar etter dette stykket reknar ein dei som fyller vilkåra i arvelova § 28a.»

Til lovendringen var det knyttet en del overgangsregler, og de gav bakgrunnen for den konflikt som Høyesterett tok standpunkt til i HR-2019-1074-A.

Faktum var i korthet:

B og C, som hadde vært samboere siden 1992, ervervet i 1996 en landbrukseiendom med like parter. Da samboerforholdet opphørte i 2006, overskjøtet C sin halvdel til B som dermed ble eier av hele eiendommen. Etter at eiendommen i 2017 var tvangssolgt til A, reiste B løsnings sak mot A.

Her hadde altså samboerskapet begynt før § 15 fjerde ledd trådte i kraft. Var B berettiget til å påberope samboertiden som i sin helhet lå forut for ikrafttredelsen?

Tingretten svarte nei, men da lagmannsretten kom til at B hadde odelsrett og var løsningsberettiget, bragte A saken inn for Høyesterett.

De aktuelle overgangsreglene var et prinsipp i odelsl. § 79 om at loven ikke får virkning i forhold der det etter tidligere gjeldende regler «er blitt høve til å bruke odelsrett før dei tilsvarande nye reglane har tatt til å gjelde». Dertil var det i tilknytning til endringen av 2009 en særlig overgangsregel:

«Ved samodling etter odelsloven § 15 tredje ledd siste punktum og fjerde ledd inngår også samodlingstid fra tiden før ikrafttredelsen.»

Høyesterett foretar en grundig analyse av forarbeidene, og det ender med:

«Samlet sett gir forarbeidene et inntrykk av et ønske om at endringene i stor grad skulle virke bakover i tid, slik at målsettingene bak reformen ble realisert raskt. Dette bringer meg over til de systembetragtninger, formålsbetragtninger og andre reelle hensyn som er fremhevet av partene» (avsnitt 32).

Og denne drøftelse leder så frem til:

«Samlet sett er det sentrale for meg at prinsippet i odelsloven § 79 første ledd – og uttalelsene om bestemmelsen i Ot.prp.nr.44 (2008–2009) side 109 – trekker i retning av at samboertiden må telle med ved beregning av odelstiden i et tilfelle som dette. Løsningen har videre en viss støtte i forarbeidenes understrekning av at endringene i stor grad burde virke tilbake. Endelig bidrar denne forståelsen til å realisere odelsinstituttets formål om å bevare gårdsbruk i den slekten som har opparbeidet tilknytning til det, og til å oppfylle hensynet til likestilling mellom ekteskap og samboerforhold» (avsnitt 38).

Det ble altså tap for tvangskjøpserververen, men saken hadde «budt på tvil», slik at han ikke fikk noe saksomkostningsansvar.

Thor Falkanger

Prinsipielle avklaringer om «urbant jordskifte» – HR-2019-1152-A

Reglene om såkalt «urbant jordskifte» kom inn i jordskiftelovgivningen for om lag 13 år siden (ved lov 12. mai 2006 nr. 15, som trådte i kraft 1. januar 2007). Et hovedformål var å effektivisere fortettingsprosessene i byområder, ved å åpne for å gjennomføre reguleringsplaner på tvers av motstand fra enkeltgrunneiere, uten å gå veien om tradisjonell ekspropriasjon. Samtidig ville man bøte på noen situasjoner der reguleringsplanen som sådan kunne lede til urimelige fordelings effekter grunneiere imellom. Den verdiøkningen som ble skapt gjennom plangjennomføringen, skulle fordeles etter det utbyggingspotensial den enkelte eiendom hadde før det aktuelle planvedtaket. Disse prinsippene har stått uendret siden vedtakelsen i 2006, og er nå å finne i lov 21. juni 2013 nr. 100 om fastsetjing og endring av eigheds- og rettshøve på fast eiendom m.m. (jordskiftelova), se kapittel 3 V Fordeling av planskapt netto verdiauke [og § 3-18 Vern mot tap].

Da reglene om urbant jordskifte ble vedtatt, var man på det rene med de verdsettingsproblemer som forslaget innebar, og den arbeidsgruppen som foreslo lovendringen for Landbruks- og matdepartementet («Movik-utvalget») tok til orde for at det burde gis nærmere forskrifter eller ret-

ningslinjer for verdsettingen. Departementet mente derimot at verdsetting hører til jordskifterettens rettslige arbeid, og ønsket ikke å gi nærmere retningslinjer (se Ot.prp. nr. 78 (2004-2005) s. 23, der det henvises videre). Dermed ble det overlatt til domstolene å løse problemene knyttet til verdsettingen av de ulike eiendommenes utbyggingspotensial. Et par av disse spørsmålene er nå avklart av Høyesterett gjennom HR-2019-1152-A. Det ene spørsmålet knytter seg til hvilken betydning det skal ha for verdsettelsen, at en eiendom allerede før planen er gjort til vei eller friområde. Det andre spørsmålet knytter seg til den enkelte grunneiers vern mot tap som følge av plangjennomføringen.

Før vi tar en kikk på Høyesteretts resonnementer og løsninger, må vi imidlertid innom forholdet til ekspropriasjonsretten. På tross av jordskifteinstituttets særegne formål og virkninger, kan det beskrives som en slags ekspropriasjon mot naturalerstatning (se dommen avsnitt 74, som viser til min artikkel «De nye reglene om «urbant jordskifte». En presentasjon og vurdering», *Tidsskrift for eiendomsrett* 2007 s. 293-319, der det henvises videre). Forholdet til de ekspropriasjonsrettslige løsningene blir dermed relevant ved utpenslingen av de jordskifterettslige regler. Og de spesielle bestemmelsene om urbant jordskifte viser seg å aksentuere visse rettslige problemer som har klare paralleller i ekspropriasjonsretten. Her vil det imidlertid føre for langt å mer generelt gå inn på disse høyst interessante spørsmålene (for eksempel forholdet til det ekspropriasjonsrettslige parkprinsipp, som til en viss grad nevnes i dommen). Ett forhold er likevel uttrykkelig problematisert i dommen: Det ekspropriasjonsrettslige bud om at en ekspropriert ikke skal tape økonomisk ved at hans verdier må avgis til eksproprianten.

Det området saken for Høyesterett gjaldt, som ligger øst for Tønsberg sentrum, kan kort og noe upresist beskrives som følger: Det er flere private parter som eier eiendommer i området, i tillegg til kommunen, som eier arealer i form av en vei og et friområde. I reguleringsplanen – som det urbane jordskiftet bygger på – er store arealer regulert til forretning og kontor. Det er også innregulert boligbebyggelse, til sammen rundt 200 boenheter, og deler av området er avsatt til utearealer, blant annet lekeplasser. Den ene lekeplassen strekker seg inn på det kommunale friområdet i sør, mens friområdet ellers vil bestå og knyttes sammen med utearealene mellom bebyggelsen. I tillegg vil deler av den kommunale veien bli bygget ned, idet det til erstatning blir etablert et gatetun og en gangvei (se dommen avsnitt 5).

Det ene hovedspørsmålet Høyesterett måtte avgjøre, var altså om veien og friområdet som kommunen eide, hadde utbyggingspotensial og dermed skulle ha andel i de planskaptede verdiene. Etter jordskiftelovens ordlyd skal verdsettingen av arealene skje uten hensyn til den reguleringsplanen det urbane jordskiftet skjer etter, men «ut frå eigenskapane dei har til utbyggingsformål» (jfr. någjeldende lov § 3-31). I forarbeidene til den tilsvarende, opprinnelige bestemmelsen het det at ved «verdsetting av arealene som utbyggingsgrunn, bør

etter departementets vurdering for eksempel beliggenhet, tilgjengelighet, utsikt, opparbeidelseskostnader for bolig, adkomst og hage m.v. inngå i vurderingen» (se dommen avsnitt 54, som henviser videre).

Jordskifteretten hadde for sin del lagt tidligere reguleringsplaner til grunn for egnethetsvurderingen, og dermed uten videre kommet til at kommunens eiendommer ikke var egnet til utbygging. Agder lagmannsrett hadde vært uenig, og mente eiendommens egenskaper måtte vurderes bredere, der både fysiske egenskaper og tidligere regulerings situasjon måtte spille inn. Lagmannsretten kom likevel til at verdien av veien og friområdet måttet settes til null for utbyggingsformål: disse områdene skulle ikke bare understøtte virksomheter og fremtidige beboere i reguleringsområdet, men tjene allmennhetens interesser. Dette var også konsistent med at arealene var regulert til henholdsvis vei og friområde i de tidligere planene. Alt i alt tilsa situasjonen at veien og friområdet ville ha blitt beholdt, og dermed måtte de anses som uegnet for utbyggingsformål.

Høyesterett var enig i lagmannsrettens rettsoppfatning. I den enstemmige dommen fant ikke førstvoterende rettskildemessig grunnlag for at tidligere reguleringsplaner uten videre skal legges til grunn. Lovens ordlyd – «egenskapene eiendommen har» – tydet ikke på dette, og det samme gjaldt den eksemplifiseringen av egenskaper som var nevnt i forarbeidene (se ovenfor).

På den annen side skal det ikke ses bort fra tidligere reguleringsplaner: «At tidligere reguleringsplaner ikke er bindende for hva som skal anses som påregnelig bruk, kan altså ikke utelukke at de, etter en konkret vurdering, kan ha betydning når «dei eigenskapane eiendommen har til utbyggingsformål» skal fastsettes» (dommens avsnitt 58). Derimot måtte poenget «være å finne frem til det som fremstår som realistisk utnyttelse av eiendommene vurdert ut fra deres egnethet som utbyggingsgrunn» (dommens avsnitt 56). Og her er det i prinsippet ingen forskjell mellom offentlig og privat eid eiendom: Dersom «kommunen hadde deltatt med et areal som var egnet for utbygging – for eksempel en skole som var uregulert i ny plan – skulle den hatt en andel i den planskapede verdien», uttalte lagmannsretten, og det erklærte Høyesterett seg enig i (dommens avsnitt 63).

Det andre hovedspørsmålet Høyesterett måtte vurdere og avgjøre, knyttet seg til grunneiernes vern mot å lide tap [som følge av plangjennomføringen]. To av de private partene i saken ville nemlig måtte rive den eksisterende bebyggelsen og avslutte sin virksomhet der, for å kunne nyte godt av de verdiene som gjennomføringen av den nye planen ville skape. Og haken var den, at det ikke fremsto sikkert om det ville «være mer lønnsomt ... å rive bygningen for å kunne utvikle eiendommen enn det vil være å fortsette nåværende virksomhet» (dommen avsnitt 79). Lagmannsretten hadde sett det slik, at så lenge begge disse partene kunne drive virksomheten på eiendommene videre som før, ble de ikke påført noe tap i forhold til situasjonen uten jordskiftet. Den nye utformingen av tomtene som jordskiftet med-

førte, ville tilføre eierne en potensiell merverdi som kunne utnyttes på et senere tidspunkt.

Problemet var likevel at disse partene i lagmannsrettsavgjørelsen var pålagt å dekke andeler av felleskostnadene ved plangjennomføringen, og en av dem måtte også utbetale rundt 2 millioner kroner som ledd i fordelingen av netto verdiøkning av utbyggingsområdene.

Dermed satte Høyesterett foten ned. Selv om disse kostnadene kunne anses som investeringer i utviklingen av området – som senere i prinsippet kunne realiseres – ville de for partene bare fremstå som en kostnad, så lenge de fortsatte sin virksomhet fra de eksisterende bygningene. Selv om lagmannsretten altså hadde holdt det åpent om eiendommene etter en stund likevel vil bli solgt eller ekspropriert, og at oppgjøret da ville bli basert på utbyggingsinteressen, fant Høyesterett saksforholdet problematisk.

Etter både någjeldende jordskiftelovgivning, og den tidligere lovgivingen, som saken ble løst etter, har partene vern mot å påføres tap ved jordskiftet. Prinsippet følger nå av jordskifteloven § 3-18. Etter loven er imidlertid urbant jordskifte å anse som en særskilt sakstype, der § 3-18 ikke gjelder direkte. Reglene om urbant jordskifte fastsetter derimot at den planskapede netto verdiøkningen innenfor det aktuelle planområdet, skal fordeles slik at hver eier får sin andel, basert på arealenes egenskaper for utbyggingsformål. Høyesterett fortolket de tilsvarende regler i den tidligere lovgivingen slik, at bestemmelsen om fordeling av verdiøkning ville konsumere regelen om vern mot tap. Dommen gir ingen signaler om at resultatet skulle bli et annet etter nåværende lovgiving. Snarere var Høyesteretts uttalelse om at jordskifte i sin grunnleggende natur kan beskrives som en slags ekspropriasjon mot naturalerstatning, knyttet til prinsippet om at ingen skal lide tap.

Etter at garantien mot tap var etablert som gjeldende i saken, ble det altså problematisk at lagmannsretten hadde «funnet tallmaterialet for svakt, og usikkerheten for stor, til å kunne slå fast om det er gunstigere å rive bygningene og endre eller avvikle virksomheten, enn å drive videre. Det er ikke noe holdepunkt i dommen for at forholdet mellom utbyggingsinteresse og verdien av eiendommene med nåværende bygninger i behold skulle endre seg over tid» (dommen avsnitt 85).

Etter dette fant Høyesterett at lagmannsrettens jordskifteavgjørelse måtte oppheves, da det ikke kom frem at den oppfylte kravet om at kostnader og ulemper ikke må bli større enn nytten for noen eiendom i saken.

Geir Stenseth

FORSIKRINGSRETT

Bilansvaret – C-100/18 *Línea* – forholdet til unntaket i bilansvarsloven § 2(1)b for «forsvarleg fråsegsett» motorvogn

Bilansvarsloven gjennomfører en obligatorisk forsikringsordning for motorvogner, jf. bal. § 15. Loven om-

fatter «skade som motorvogn er gjer på folk eller eige», jf. § 1. Skadelidte kan rette krav direkte mot forsikrings-selskapet som motorvognen er forsikret i, forutsatt at skaden omfattes av loven. Visse skader er etter § 2 unntatt fra bilansvarslovens virkeområde. Dette omfatter blant annet skader som motorvognen gjør mens den er «forsvarleg fråsegsett utanfor gate, veg eller annan stad der ålmenta kan ferdast», jf. § 2(1)b).

Motorvognforsikringsdirektivet (direktiv 2009/103) er gjort til en del av EØS-avtalen. Direktivet pålegger en plikt til å forsikre ansvaret for skader som oppstår ved bruk av motorvogn etter nasjonal erstatningsrett. I Norge har man valgt å legge ansvaret direkte på trafikforsikringen, i stedet for å pålegge eier og bruker plikt til å forsikre sitt personlige erstatningsrettslige ansvar. Konsekvensen blir at trafikforsikringens ansvar må gå like langt som ansvaret for fører og vogneier ellers ville gått etter nasjonal erstatningsrett. Praksis fra EU-domstolen og EFTA-domstolen er, i tråd med prinsippet om direktivkonform tolkning, sentral ved tolkningen av bilansvarsloven.

EU-domstolens dom i sak C-100/18 reiser spørsmål om vi kan opprettholde unntaksregelen i bilansvarsloven § 2(1)b). Spørsmålet var hvorvidt forsikringsdekningen etter motorvognforsikringsdirektivet kommer til anvendelse når skade er voldt av en motorvogn mens den er parkert i en privat garasje. I den forelagte saken hadde bilen ikke vært kjørt på over 24 timer. EU-domstolen kom til at skaden var dekket av direktivet – den skyldtes *bruk av kjøretøyet* selv om bilen sto stille og var parkert på et område der allmennheten ikke hadde tilgang.

Faktum i saken var følgende: Den 19. august 2013 hadde Luis Salazar Rodes parkert sin bil i en privat garasje. Den 20. august hadde Rodes startet motoren i bilen da han skulle vise den til en nabo, men kjøretøyet var ikke i bevegelse. Natten mellom 20. og 21. august tok bilen fyr, hvilket forårsaket en brann og skade på bygningen. Bilen hadde da ikke vært kjørt på over 24 timer. Bilens elektriske krets var årsaken til brannen. Skadene ble dekket av selskapet som hadde forsikret bygningen, som krevde regress fra bileierens ansvarsforsikring.

Motorvognforsikringsdirektivet artikkel 1 definerer begrepet 'kjøretøy' ('vehicle') som «enhver motorvogn som er beregnet på å kjøres på bakken ...». Forsikringsplikten følger av artikkel 3, som pålegger medlemsstatene å «treffe alle hensiktsmessige tiltak for å sikre at erstatningsansvar ved bruk av kjøretøyer som vanligvis er hjemmehørende på medlemsstatens territorium, er dekket av forsikring», med forbehold for de unntak som finnes i artikkel 5. Det er således «bruk av kjøretøyer» (på dansk: «[færdsel med] køretøjer», og engelsk: «use of vehicles») som er omfattet av direktivet, og som var gjenstand for tolkning i foreliggende sak.

Spansk høyesterett ga i foreleggelsen uttrykk for at når et kjøretøy står stille, og forsikringsbegivenheten ikke er knyttet til kjøretøyet bruk som transportmiddel, er det ikke tale om «[færdsel med] køretøjer». Den

mente at når et kjøretøy er parkert i en privat garasje, dreier det seg *ikke* om bruk i direktivets forstand, når det ikke er tidsmessig nærhet mellom den forutgående anvendelsen av kjøretøyet og brannen, eller det ikke er en forbindelse mellom forsikringsbegivenheten og ferdsl med kjøretøyet.

EU-domstolen understreker innledningsvis at begrepet «[færdsel med] køretøjer» er et autonomt begrep innenfor EU-retten, som det ikke kan overlates til den enkelte medlemsstat å vurdere rekkevidden av (premiss 32). Begrepet skal, i tråd med EU-domstolens praksis, tolkes i lys av bestemmelsens sammenheng og de formål som søkes å oppnås gjennom de aktuelle reglene. Formålet bak direktivet er dels å sikre den frie bevegelsen av kjøretøyer i EU, og dels å sikre at de som rammes av skader forårsaket av motorvogn får en ensartet behandling innad i EU.

I henhold til tidligere praksis fra EU-domstolen skal begrepet ikke være begrenset til situasjoner med ferdsl på veier, men skal omfatte enhver anvendelse av et kjøretøy som er «i overensstemmelse med dette kjøretøys almindelige bruk» (premiss 35). Det presiseres at enhver anvendelse av et kjøretøy som transportmiddel skal være omfattet.

I den videre begrunnelsen fremhever EU-domstolen særlig to sentrale omstendigheter. For det første uttales det at den omstendighet at det aktuelle kjøretøyet på tidspunktet for skaden *sto stille*, ikke i seg selv utelukker at anvendelsen av kjøretøyet på det aktuelle tidspunktet kan være omfattet av dets bruk som transportmiddel og dermed av begrepet «[færdsel med køretøjer]» (premiss 37). Det er heller ikke avgjørende hvorvidt kjøretøyet motor er i gang. For det andre understrekes det at det ikke finnes noen bestemmelser i direktivet som begrenser forsikringsplikten til tilfeller hvor kjøretøy anvendes på «visse terræner eller veje». Rekkevidden av begrepet avhenger således ikke av egenskapene ved terrenget hvor kjøretøyet anvendes, og «navnlig ikke af den omstændighed, at det pågældende køretøj holdt stille og befandt sig på en parkeringsplads på uheldstidspunktet» (premiss 40).

I lys av dette slår EU-domstolen fast at «parkering og perioder, hvor et køretøj holder stille, er naturlige og nødvendige faser, som udgør en integrerende del af køretøjets anvendelse som transportmiddel.» (premiss 41). Et kjøretøy anvendes dermed i overensstemmelse med dets bruk som transportmiddel ikke bare når det kjører, men prinsipielt også når det er parkert i tiden mellom to kjøreturer (premiss 42). Det konstateres at «parkering af et køretøj i en privat garage udgør en anvendelse af køretøjet, der er i overensstemmelse med dets brug som transportmiddel» (premiss 43). Det spiller ingen rolle at kjøretøyet har vært parkert i 24 timer. Parkeringen av et kjøretøy forutsetter nettopp at kjøretøyet står stille, i blant i lengre tid, frem til neste kjøretur (premiss 44).

EU-domstolen legger til grunn en relativt bred tolkning av ferdslbegrepet, i tråd med tidligere praksis.

Det sentrale vurderingstemaet er hvorvidt det dreier seg om *alminnelig bruk av kjøretøy*. Dette vil omfatte enhver anvendelse av kjøretøyet som transportmiddel. Skader inntruffet mens kjøretøyet står parkert, således også på privat område, i perioder mellom den aktive bruken, vil også være relevant «bruk».

EU-domstolens nyere praksis er kodifisert i et utkast til endringer som ble vedtatt av EU-parlamentet i februar 2019. Her er «bruk av kjøretøyer» definert i art. 3. Kriteriet omfatter «færdsel med et kjøretøy i trafikken på en måte, der er i overensstemmelse med kjøretøjets funktion som transportmiddel på ulykkestidspunktet, uanset kjøretøjets karakteristika og uanset det terræn, hvorpå motorkjøretøyet anvendes, og uanset om det er stationært eller i bevegelse». «Trafikken» omfatter, ifølge en ny betraktning i fortalen, offentlig og privat vei, innkjørsler, parkeringsplasser eller tilsvarende område på privat grunn, «som offentligheten har adgang til». Bruk på et område der det ikke er mulig med offentlig adgang utgjør ikke bruk «i trafikken». Men så lenge kjøretøyet på et hvilket som helst tidspunkt kan brukes i trafikken, skal forsikringsdekningen også omfatte ulykker som skjer når kjøretøyet på ulykkestidspunktet ikke brukes i trafikken. Dette kan for eksempel være når kjøretøyet er parkert, også om det er parkert på et område offentligheten ikke har tilgang til.

Etter norsk rett ville en tilsvarende skade ikke vært dekket av trafikksikringen. Bilansvarsloven § 2(1) b) gjør kategorisk unntak for motorvogn som er «forsvarleg fråsegsett utanfor ... stad der ålmenta kan ferdist», for eksempel på privat parkeringsplass. Unntaket må således oppheves dersom Norge skal overholde sine EØS-rettslige forpliktelser.

Kristina Stenvik

INTERNASJONAL PRIVATRETT

Lovvalg i kontraktsretten. Høyesteretts dom 18. oktober 2019 (HR-2019-1929-A)

Innledning

Høyesterett avgjorde enstemmig i dom av 18. oktober 2019 at norsk rett skulle anvendes på en kontraktsrettslig tvist knyttet til erstatningsoppgjøret etter et avbestilt eiendomskjøp i Spania. Høyesterett bekreftet ting- og lagmannsrettens avgjørelser. Kjøper var en norsk privatperson, og entreprenøren var et spansk aksjeselskap eid av en norsk familie.

Saksforholdet

Partene hadde den 7. mars 2014 inngått en avtale om kjøp av en leilighet beliggende i Spania. Partene inngikk en ny avtale den 8. desember 2015 betegnet «terminering av kjøpsavtale» hvor entreprenøren godtok at kjøper avbestilte den reserverte leiligheten forutsatt at entreprenørens økonomiske tap ble erstattet. Det fremkommer ikke klart av dommen om kontrakten

etter norsk rett ville vært underlagt avhendingsloven eller bustadoppføringslova. Ut fra faktum antas det å være en bolig under oppføring til tross for partenes begrepsbruk. Sondringen påvirker trolig uansett ikke lovvalget i saken (for mer om spørsmålet se Guiditta Cordero-Moss *Jussens Venner* 2010 nr. 5 s. 314-315).

Partene ble senere uenige om størrelsen på det økonomiske etteroppgjøret regulert i termineringsavtalen, og kjøper tok den 14. mars 2017 ut stevning for Stavanger tingrett. Entreprenøren krevde prinsipielt saken avvist fra norsk vernetting, og subsidiært at saken måtte avgjøres etter spansk rett. Da saken kom til Høyesterett var det allerede rettskraftig avgjort at norske domstoler var riktig vernetting. Høyesterett skulle således kun avgjøre lovvalgsspørsmålet.

Valg av rettsgrunnlag for avgjørelsen

Når vernettinget er norsk domstol, avgjøres lovvalget av norske lovvalgsregler. Den tradisjonelle hovedregel for lovvalget i norsk rett er Irma Mignon-formelen, jf. Rt. 1923-II-58: En konkret, skjønsmessig helhetsvurdering av til hvilket land «forholdet» har sin «sterkeste eller nærmeste tilknytning». En klar tendens i høyesterettspraksis de siste 10 årene har likevel vært å gi Irma Mignon-formelen en subsidiær rolle som rettsgrunnlag hvis det finnes «fastere» lovvalgsregler som kan anvendes, jf. Rt. 2009 s. 1537 avsnitt 32-34, Rt. 2011 s. 531 avsnitt 29, HR-2016-1251-A avsnitt 27, samt HR-2017-1297-A avsnitt 72. Dette utgangspunktet tar også førstvoterende i foreliggende sak i avsnitt 24-26.

Dette «nye» metodiske utgangspunktet innebærer at domstolen starter med å finne ut av om en slik «fastere» lovvalgsregel kan påvises for det konkrete tilfellet som pådømmes. Når eksistensen av en slik «fastere» lovvalgsregel vurderes, er det metodisk akseptabelt å trekke inn løsningene som er valgt i EUs lovfestede lovvalgsregler som relevante tolkningsmomenter, selv om disse ikke er en del av norsk rett, jf. HR-2017-1297-A avsnitt 73. Men forutsetningen for å anvende EUs lovvalgsregler er at norsk rett ikke selv har en slik «fastere» lovvalgsregel, og spesiell forsiktighet må utvises hvis norsk retts interne lovvalgsregel kan ha et avvikende innhold, jf. Rt. 2009 s. 1537 avsnitt 34.

Høyesterett velger i foreliggende sak å anvende lovvalgsreglene i forordning EF 593/2008 (den såkalte Roma I). Nevnte forordning gjelder lovvalget for kontraktsforpliktelser i EU-land, men er ikke en del av norsk rett. I avsnitt 23-27 begrunner førstvoterende valget.

Det som savnes i dommen er en grundigere begrunnelse for valget av Roma I, all den tid norsk rett har særskilte lovvalgsregler for kontrakts- og obligasjonsretten. Disse kan tenkes å være slike «fastere» regler om lovvalget, og burde derfor i større grad vært vurdert som mulig rettsgrunnlag for avgjørelsen. Å vise til at norsk rett ikke har en *lovfestet* regel om lovvalget slik førstvoterende gjør i avsnitt 26-27, bør ikke være tilstrekkelig. Lovvalget i kontraktsretten er etter norsk rett *sedvane-rettslig* hjemlet. I prinsippet har Irma Mignon-formelen

vært anvendt, men med realdebitors bostedslov som den sentrale tilknytningsfaktor. Regelen sammenfaller med presumpsjonsregelen i Roma I art. 4 nr. 2, jf. nr. 4, samt hovedregelen i vår egen kjøpslovsvalgslav § 4 (som direkte kun gjelder for løsørekjøp).

Poenget er med andre ord at det ikke er åpenbart at forutsetningene i Høyesteretts praksis for å anvende EUs lovvalgsregler er oppfylt. I tillegg kommer det faktum at norske lovvalgsregler på kontraktsområdet muligens har avvikende løsninger, samt at saken avgjøres på en så positivrettslig unntaksregel som Roma I artikkel 6. Rettens detaljerte tolkning av forordningens ordlyd skaper dessuten grunnlag for refleksjoner rundt metodiske og hermeneutiske utfordringer ved bruk av EU-rett. Motsetningsvis kan det anføres at de norske lovvalgsreglene på kontraktsrettens område ikke er «fastere» enn Irma Mignon-formelen, noe som åpner for å anvende Roma I. Men alt i alt synes saksforholdet å kreve en grundigere begrunnelse for valget av rettsgrunnlag.

Materiell begrunnelse for resultatet

Hvis man legger til grunn Høyesteretts valg av Roma I som rettsgrunnlag for lovvalgsspørsmålet, blir neste hovedspørsmål om det er materielt riktig at forordningen utpeker norsk rett for partenes kontraktsforhold? I dommens avsnitt 28-48 gis begrunnelsen.

Saken avgjøres på grunnlag av Roma I artikkel 6 nr. 1 (avsnitt 43-45). Den fastslår at forbrukerens bostedslov skal regulere kontrakten. Det er liten tvil om at lovvalget er norsk rett hvis art. 6 er anvendelig i saken. Spørsmålet er derfor i realiteten om denne bestemmelsen *kan* anvendes på grunn av sammenhengen mellom den forutgående kjøpsavtalen og den etterfølgende termineringsavtalen. Av forordningens art. 6 nr. 4 litra c, jf. art. 4 nr. 1 litra c, jf. art. 4 nr. 2, fremgår det nemlig at art. 6 om forbrukerens bosted *ikke* skal anvendes hvis den tingsrettslige kjøpsavtalen anses styrende for lovvalget. Det avgjørende spørsmålet for Høyesterett blir da om termineringsavtalen skal anses som en frittstående avtale som i forhold til lovvalget må vurderes separat, eller om kontraktsforholdet skal ses samlet og lovvalget styrt av den tinglige hovedkontrakten om kjøp (avsnitt 28-29).

Høyesterett bruker på denne bakgrunn avsnitt 28-42 til å påvise at den forutgående kjøpsavtalen ikke får noen betydning for lovvalget, og at valget alene styres av termineringsavtalen. Høyesterett anvender her tre argumentasjonslinjer: *i)* Sakens tvistetema er et obligatorisk krav mellom partene hjemlet utelukkende i termineringsavtalen. *ii)* Partene har uansett avtalt at kjøpsavtalen er bortfalt. *iii)* Det er ingenting i Roma I som påbyr en felles vurdering av de to avtalene.

i) Høyesterett tar i avsnitt 29 rettslig utgangspunkt i at saken for norske domstoler er erstatningsoppgjøret etter avbestillingen. Det er et obligatorisk krav mellom partene som er regulert utelukkende i termineringsavtalen. Det som egentlig sies er at obligatoriske

krav etter termineringsavtalen ikke faller inn under noen av unntakene i art. 6 nr. 4, slik at hovedregelen om forbrukeravtaler i art. nr. 1 kan anvendes. Det kunne kanskje vært uttrykt noe klarere av Høyesterett at det er kontraktens tinglige og obligatoriske egenskaper som her fremheves.

ii) Deretter fastslår Høyesterett i avsnitt 31 at termineringsavtalens ordlyd tilsier at kjøpsavtalen er «falt bort» og «erstattet av» termineringsavtalen. Konsekvensen er at det bare finnes én kontrakt mellom partene, og kjøpsavtalen kan man således se bort fra. Den tinglige kjøpsavtalens bortfall åpner opp for bruk av art. 6 nr. 1 om forbrukeravtaler, siden ingen av unntakene i art. 6 nr. 4 kan påberopes.

Termineringsavtalen selv bruker uttrykket «termineres» om avbestillingens virkning for kjøpsavtalen. Uttrykket «falt bort» i avsnitt 31 er Høyesteretts egen formulering. At en avtale «faller bort» viser normalt til ugyldighetsvirkningene, dvs. at avtalen ikke lenger har noen rettsvirkninger etter sitt innhold. Rettsvirkningen av avbestilling anses derimot å være at naturaloppfyllelse av kontraktens hovedforpliktelser oppgis, men at kontrakten som sådan består og fortsatt kan ha virkninger mellom partene. På dette punkt kunne Høyesterett med fordel foretatt en grundigere drøftelse av de obligasjonsrettslige spørsmålenes betydning for lovvalgsspørsmålene.

iii) Høyesterett drøfter sin tredje og siste argumentasjonslinje i avsnitt 32-41, hvor spørsmålet om hvorvidt art. 12 i Roma I *forbyr* å vurdere avtalene separat blir drøftet. Det mer relevante spørsmålet er om forordningen *påbyr* en samlet vurdering av de to avtalene, jf. avsnitt 42.

Jeg er enig med Høyesterett i at art. 12 ikke forbyr at avtalene behandles separat i forhold til lovvalgsspørsmålet. Problemet er at artikkelen ikke regulerer problemstillingen. Art. 12 regulerer derimot hvilke kontraktsrettslige spørsmål som omfattes av den valgte loven, ikke hvordan lovvalget i et kontraktsforhold med flere avtaler skal avgjøres. I avsnitt 32-41 drøfter Høyesterett for så vidt det relevante spørsmålet om hvordan man velger lov etter forordningen hvis kontraktsforholdet mellom partene består av flere avtaler, men begrunnelsen preges av den uriktige rammen analysen skjer innenfor.

Der partene har inngått flere kontrakter er altså spørsmålet om forordningen utpeker en lov for hver kontrakt eller én lov for det samlede kontraktsforholdet. Av forordningens fortale punkt 20 og 21, jf. foreliggende doms avsnitt 37, antydes at svaret på spørsmålet avhenger av om avtalene er konnekse eller ikke, jf. begrepet «nært beslægtet» i fortalens punkt 20 og 21. Disse to punktene i fortalen relateres til presumpsjonsreglene i art. 4 nr. 3 og 4, *ikke* til art. 12.

Forordningen antyder med andre ord at hvis partenes kontraktsforhold består av flere ikke-konnekse avtaler, skal lovvalget avgjøres for hver separate avtale. Er avtalene derimot konnekse skal lovvalget avgjøres

av den dominerende kontrakten («main contract»), jf. for så vidt dommens avsnitt 37-39. Av relevant internasjonal juridisk teori fremgår det at *senere* avtaler som presiserer eller regulerer forpliktelser knyttet til en *oppriinnelig* kontrakt, ofte anses som konnekse med den forutgående «main contract». I den foreliggende dommen ville dette prinsipielt kunne medført at kjøpsavtalen ble styrende for lovvalget.

Man kunne her ønsket seg en grundigere vurdering av kontraktens konneksitet fra Høyesteretts side, samt hvilken av de to avtalene som må anses for å være hovedkontrakten. Uttalelsen i avsnitt 40 om at «utgangspunktet er altså at selv nært beslektede avtaler skal vurderes separat» fremstår som *for* bastant, og avsnitt 41-42 mer som en konklusjon enn en begrunnelse. Det ville vært av interesse å få en avklaring av obligasjonsrettslig konneksitet i forhold til lovvalgsspørsmålet, og i tillegg en drøftelse av om norske eller EU-autonome konneksitetsprinsipper må anvendes i et slikt tilfelle.

Avslutning

Resultatet i saken er det kanskje ikke noe å innvende på. Saken har mange og sterke tilknytningsfaktorer til Norge. Høyesterett skal dog drive rettsskapende og rettsavklarende virksomhet utover den konkrete sak, og en grundigere begrunnelse på enkelte punkter vil- le således vært å foretrekke.

Thomas Rønning

KONKURSRETT

Når kan et krav som er foreldet på konkursdebitors hånd, etter sin art begrunne et selvstendig krav for konkursboet på ulovfestet grunnlag? - HR-2019-1073-A

Dette spørsmålet tok Høyesterett stilling til i denne dommen. Mer konkret var spørsmålet i saken om konkursboet kunne gjøre gjeldende et krav mot en daglig leder etter aksjeloven §§ 3-8 tredje ledd og 3-7 andre ledd når kravet var foreldet på konkursdebitors hånd. Høyesterett kom enstemmig til at konkursboet ikke kunne gjøre gjeldende krav mot tidligere daglig leder, når kravet allerede var foreldet på selskapets hånd.

Konkursdebitor i saken var selskapet Marine Subsea AS. Det ble åpnet konkurs i selskapet 23. desember 2011, og saksøkte var A, som hadde vært daglig leder frem til om lag ett år før konkursen. Konkursboet gjorde gjeldende at A, mens han var daglig leder, skulle ha inngått avtaler med selskaper som var eid av et styremedlem i Marine Subsea AS, uten at reglene om transaksjoner mellom selskapet og styremedlemmer i aksjeloven § 3-8 ble fulgt. Når det er inngått avtaler mellom selskapet og medlemmer av styret uten at reglene i aksjeloven § 3-8 er fulgt, er ikke avtalen bindende for selskapet, og selskapets oppfyllelse etter avtalen kan kreves tilbakeført, jf. § 3-8 tredje ledd, sml. § 3-7 andre ledd. Konkursboet fremmet krav mot A på bakgrunn av at han ikke hadde sørget for

at aksjeloven § 3-8 ble fulgt, og for at han hadde medvirket til at avtaler som i utgangspunktet ikke var bindende for selskapet, ble oppfylt. Marine Subsea AS hadde tegnet forsikring for det ansvar styremedlemmer og daglig leder kunne pådra seg ved utøvelsen av sine verv, og boets krav rettet seg også mot forsikringsselskapet.

Forsikringsselskapet så vel som A, bestred alle krav og gjorde i tillegg gjeldende at kravene var foreldet. Partene ble enige om å behandle foreldelsesspørsmålet først.

For Høyesterett viste konkursboet til Rt. 2007 side 220 Sedal. I denne saken ble foreldelsesfristen for et krav mot konkursdebitors revisor etter aksjeloven § 2-19 jf. § 2-18 fastsatt etter reglene i foreldelsesloven § 9. Aksjeloven §§ 2-18 og 2-19 oppstiller et objektivt garanti- ansvar for revisor som uriktig har bekreftet at aksjeinn- skuddet er ytet fullt ut. Etter § 9 i foreldelsesloven skal fristen begynne å løpe fra det tidspunktet skadelidte fikk eller burde skaffet seg nødvendig kunnskap om skaden. Høyesterett bemerket i Sedal-avgjørelsen at kravet etter aksjeloven § 2-19 normalt ikke kan sies å være noe egentlig erstatningskrav, men på bakgrunn av formålene bak bestemmelsen – beskyttelse av innbetalt aksjekapital – og reelle hensyn som gjorde seg gjeldende i den aktuelle sak, burde kreditorfellesskapet kunne fremme et selvstendig krav på bakgrunn av aksjeloven § 2-19.

Konkursboet viste også til at situasjonen i nærværende sak var en annen enn i Rt. 2008 side 833 Finance Credit I. I den saken kom Høyesterett til at erstatningskrav etter aksjeloven § 17-1 ikke dannet grunnlag for selvstendige krav fra konkursboet.

Ankempotparten A og forsikringsselskapet anførte at når kravet var foreldet på selskapets hånd, forelå det ikke lengre et krav som boet kunne søke dekning i etter dekningsloven § 2-2.

Høyesterett slo innledningsvis fast at foreldelsesfristen for kravet som selskapet hadde mot A, i utgangspunktet foreldes tre år etter den dagen da selskapet oppfylte avtalen som ikke var bindende etter aksjeloven § 3-8, jf. Rt. 1998 side 1042 Stormbull. Videre viste Høyesterett til at dekningsloven § 2-2 ikke i seg selv begrenser boets rett til å gjøre gjeldende krav som er foreldet, og at konkursboet i flere sammenhenger har bedre rett enn debitor.

Etter å ha gått gjennom ovenfor nevnte Rt. 2007 side 220 Sedal og Rt. 2008 side 833 Finance Credit I, oppsummerte Høyesterett boets adgang til å gjøre gjeldende i utgangspunktet foreldete krav på ulovfestet grunnlag, slik:

«Den ytre rammen – nemlig foreldelseslovens positivrettslige karakter – virker svært begrensende på adgangen til på ulovfestet grunnlag å fravike de løsninger som ellers følger av loven. Hensynet til at foreldelsesregler må være klare og forutsigbare tilsier dette. Også i lys av lovendringen som fant sted i 1979, der konkursboets tilleggsfrister ble avvirket, bør det utvises tilbakeholdenhet med å utvikle ulovfestede regler som etter sitt resultat vil virke fristforlengende for boet.» Se dommens avsnitt 68.

Vurderingen av om det allikevel kan være grunnlag for et selvstendig krav for konkursboet, måtte bero på

om kravet *etter sin art* hadde som hovedformål å verne selskapskreditorenes interesse og om selskapets interesser ikke hadde kunnet blitt ivaretatt i tide, se avsnitt 69-70.

Etter å ha vist til at spørsmålet om forfølgelse av kravet om tilbakeføring kunne ha blitt løftet til generalforsamlingen, ble det raskt slått fast at det forelå usikkerhetsmomenter som gjorde det vanskelig å ha noen sikker formening om hvorvidt selskapets interesser kunne ha blitt ivaretatt i tide, eller ikke.

Høyesterett gikk så over til å vurdere hvorvidt et krav etter aksjeloven § 3-8 tredje ledd var et krav som «etter sin art kan begrunne et selvstendig krav for boet på ulovfestet grunnlag».

I Rt. 2008 side 833 Finance Credit I kom Høyesterett som vist til at aksjeloven § 17-1 ikke dannet grunnlag for selvstendige krav fra boet. Dette ble begrunnet med at situasjonen rundt krav etter aksjeloven § 17-1 vil kunne være uoversiktlige og sammensatte, samt at det kunne være erstatningsrettslig relevante forskjeller mellom kreditorene i konkursboet. Dette ble i nærværende høyesterettsdom forstått dit hen at betydningen av at ansvaret berodde på en culpavurdering stod sentralt. Når et culpa-ansvar kan ha ulik karakter og omfatte situasjoner som det kan være vanskelig å ha oversikt over, mente Høyesterett at det var grunn til å være tilbakeholdne «med å gå inn på ordninger som åpner for ansvar som ligger svært tilbake i tid», avsnitt 82.

I lys av Finance Credit I mente Høyesterett at den ansvarsnormen erstatningsregelen i aksjeloven § 3-8 tredje ledd bygger på, måtte få sentral betydning i vurderingen av om konkursboet kunne gjøre gjeldende et selvstendig krav.

Selv om ansvarssituasjonen etter aksjeloven § 3-8 tredje ledd er snevrere enn etter aksjeloven § 17-1, mente Høyesterett at de samme betenkeligheter gjør seg gjeldende for krav etter § 3-8 tredje ledd. Krav med bakgrunn i aksjeloven § 3-8 var i alle tilfeller «et godt stykke unna det objektive garantiansvaret etter § 2-19» som Sedal-avgjørelsen gjaldt. Det ble vektlagt at vilkårene i aksjeloven § 3-8 åpner for sammensatte og vurderingspregede spørsmål, der det også kunne bli spørsmål om bevis. Når vurderingsgrunnlaget svekkes etter hvert som tiden går, var dette noe som talte mot en løsning som kunne medføre svært lang foreldelsestid. Avsnitt 84.

Når så var tilfelle, var krav etter aksjeloven § 3-8 tredje ledd ikke av en slik art at det kunne danne grunnlag for selvstendige krav for konkursboet, på ulovfestet grunnlag. Dersom konkursboet skulle stilles bedre enn konkursdebitor, og gis anledning til å forfølge krav etter aksjeloven § 3-8 som var foreldet på selskapets hånd, må det en lovendring til.

Morten Smedal Nadheim

Oslo Vei - HR-2019-1786-A

Spørsmålet i denne saken var om Sikringsordningens krav mot konkursboet for betalt reguleringspremie, var en ordinær dividendefordring, eller en fortrinnsberettiget

fordring av første klasse. Mer konkret, er arbeidstakers betaling av reguleringspremie til en pensjonsordning å anse som «lønn eller annet arbeidsvederlag» etter dekningsloven § 9-3? Høyesterett kom til at så var tilfelle, men kjennelsen ble avsagt under dissens, 3 mot 2.

Selskaper med kommunale pensjonsordninger skal årlig betale en premie til dekning av oppreguleringen av opptjente pensjonsrettigheter og oppregulering av løpende pensjon (reguleringspremie), jf. forsikringsvirksomhetsloven § 4-5 andre ledd. Slik oppregulering, eller G-regulering, finner sted når Stortinget vedtar et nytt grunnbeløp. Dersom en arbeidsgiver slutter å oppfylle sin plikt til å betale reguleringspremie, for eksempel som følge av konkurs, vil dette kunne føre til at slik oppregulering av pensjonsytelsene som de ansatte i utgangspunktet har krav på, ikke finner sted. De ansatte mister altså ikke pensjonen sin, men går glipp av at denne oppreguleres. For å ivareta arbeidstakernes interesser i slike situasjoner, er det for selskaper med en kommunal pensjonsordning etablert en ordning som treffende er kalt Sikringsordningen. Dersom en arbeidsgiver går konkurs, trer Sikringsordningen inn og dekker reguleringspremien. Dermed fremmer Sikringsordningen et refusjonskrav mot konkursboet.

Konkursdebitor i denne saken var Oslo Vei AS som hadde en kommunal pensjonsordning i DNB Livsfor-sikring AS.

I etterkant av konkursen til Oslo Vei AS meldte Sikringsordningen inn et krav på i overkant av 80 millioner kroner. Det er bare det seksdobbelte av det arbeidstageren gjennomsnittlig har tjent pr. måned i det siste året før fristdagen som er fortrinnsberettiget, jf. dekningsloven § 9-3 nr. 1 tredje ledd tredje punktum og samme bestemmelse nr. 3. Som følge av dette var det i overkant av 2 millioner som var anmeldt som fortrinnsberettigete krav av første klasse, mens resten er anmeldt som uprioriterte krav.

Det var ikke tvist om beregningen av størrelsen på beløpet. Spørsmålet i denne saken var utelukkende om kravet på i overkant av 2 millioner, skulle anses som en fortrinnsberettiget fordring etter dekningsloven § 9-3, eller om kravet skulle behandles som en uprioritert fordring. Etter dekningsloven § 9-3 er det fordring på «lønn eller annet arbeidsvederlag» som er fortrinnsberettiget.

Oslo byfogdembete så vel som lagmannsretten, kom til at de krav Sikringsordningen hadde meldt inn ikke var fortrinnsberettigete.

Høyesterett delte seg som nevnt i et flertall og et mindretall, der førstvoterende var en del av flertallet.

Førstvoterende mente naturlig språklig forståelse av «annet arbeidsvederlag» i dekningsloven § 9-3 nr. 1 omfattet «enhver økonomisk fordel som den ansatte oppbeholder som følge av arbeidsforholdet, uavhengig av om fordelen tar form av en kontant betaling eller annet, og uavhengig av om vederlaget betales forskuddsvis, løpende eller etterskuddsvis». Avsnitt 40.

Spørsmålet for førstvoterende var følgelig om det var andre rettskilder som ga grunnlag for å fravike

det som etter hans skjønn var «det mest nærliggende resultat fra lovens ordlyd».

Når dekningsloven § 9-3, var ment å tilsvare gjeldende rett etter prioritetsloven av 1963, viste førstvoterende først til utvalgsinnstillingen som lå til grunn for denne opphevede loven. Her fremgår det at utvalget bak forarbeidene til loven ikke fant noen «grunn til å gi premiekraft en alminnelig fortrinnsrett i arbeidsgivers bo», jf. utvalgsinnstillingen fra 1961 side 22.

Videre ble det vist til forarbeidene til dekningsloven der det står følgende:

«I visse tilfeller betales premien i sin helhet av arbeidsgiveren, de utgiftsføres ikke på lønnskonto og er ikke oppgavepliktig for arbeidstakeren, Det må legges til grunn at premien i så fall ikke er fortrinnsberettiget eller omfattes av lønnsgarantiordningen» se jf. Ot.prp. nr. 50 (1980-1981) side 211.

Førstvoterende tolket forarbeidene til dekningsloven dit hen at der premiebetalingen ikke utløser skatteplikt for den ansatte, skal ikke premiebetalinger anses som «annet arbeidsvederlag» etter dekningslovens § 9-3, og heller ikke være fortrinnsberettiget.

Det ble også pekt på at det å knytte tolkningen av dekningsloven § 9-3 nr. 1 opp mot skattereglene, slik forarbeidene etter førstvoterendes skjønn gjorde, var ubegrunnet. Begrunnelsen for det syn som flertallet utleder av forarbeidene fremstod som «så knapp og lite bearbeidet» at spørsmålet ikke kunne forutsettes å ha vært gjenstand for en grundig vurdering under arbeidet med lovforslaget. Når så var tilfelle, måtte uttalelsene tillegges mindre vekt enn det som er vanlig for forarbeidsuttalelser.

Dernest ble det vist til teorien der det fremgår at pensjonspremier som verken trekkes i lønn eller innberettes som lønn, ikke er fortrinnsberettigete etter dekningsloven § 9-3 nr. 1. Etter førstvoterendes syn kunne heller ikke disse uttalelsene tillegges særlig selvstendig rettskildemessig vekt ettersom teorien bar preg av å være «ren gjengivelse» fra forarbeidene til dekningsloven. Flertallet viser ikke til hvilke teorier det er snakk om, og det er følgelig umulig å ettergå dette standpunktet.

Førstvoterende gikk over til å se på hvilken løsning som best harmonerer med lovens øvrige bestemmelser, tilstøtende lovgivning og rettspolitiske hensyn. I den anledning ble det vist til at manglende fortrinnsrett for krav om betaling av visse pensjonspremier fremstår som et unntak fra prinsippet om at alt som etter sitt innhold er vederlag for arbeid, skal ha fortrinnsrett i arbeidsgivers konkurs. Førstvoterende tok også til orde for at arbeidstakernes behov for beskyttelse av arbeidsvederlag, er like stort uansett om det vederlaget bare består av ordinær lønn og pensjon, eller om vederlaget også omfatter innbetaling til en pensjonsordning. Det ble også fremhevet at en likebehandling av alle former for pensjonskrav ville gitt en enkel regel, jf. avsnitt 54.

Dernest ble det vist til forarbeidene til lønnsgaranti-loven der det fremgår at krav knyttet til lovpålagt premie som arbeidsgiver ikke har betalt, vil være

omfattet av lønnsgarantien, jf. Ot.prp. nr. 10 (2005-2006) side 70. Når man ved vurderingen av lønnsgaranti-lovens bestemmelser som gjelder konkurs, må legge vekt på rettskilder av relevans for dekningsloven, må «synspunkter på hvilke fordringer som omfattes av lønnsgarantien også være synspunkter på forståelsen av dekningsloven», mente førstvoterende. Førstvoterende la følgelig «en viss vekt» på disse uttalelsene.

Den løsningen som harmonerte best med lovens ordlyd og det samlede rettskildebildet, var etter flertallets syn en løsning der de ansattes krav på at arbeidsgiver betaler reguleringspremie til pensjonsordningen, er fortrinnsberettiget etter dekningsloven § 9-3 første ledd nr. 1. Det spilte i så måte ingen rolle om premien er trukket i lønn eller innberettet som lønn.

Mindretallet var uenig i dette, og fremhevet at hva som var «lønn eller arbeidsvederlag» måtte forstås i lys av «lovens klare formål», og ikke ut fra hva som var vederlag for utført arbeid etter arbeidskontrakten eller etter en skatterettslig bedømmelse av fordel vunnet ved arbeid, jf. avsnitt 73.

Til støtte for motsatt resultat viste også mindretallet til utvalgsinnstillingen til prioritetsloven av 1963, og der det fremgår at lovutvalgets prinsipielle standpunkt var at fortrinnsretten bør begrenses «så langt det overhodet er nødvendig» og at fortrinnsrett bare burde innrømmes der «tvingende og åpenbare grunner tilsier en begunstigelse av særlige grupper fordringshavere», jf. innstillingens side 12. Videre vises det til at formålet bak å la arbeidsvederlag være prioriterte fordringer, var å sikre arbeidstakers *eksistensgrunnlag* frem til denne fikk nye inntekter, jf. innstillingens side 16.

Mindretallet påpekte at departementet ga sin tilslutning til utvalgets prinsipielle syn på fortrinnsretten og konklusjon samt at dekningsloven § 9-3 skulle videreføre prioritetslovens regler for lønnskrav, jf. Ot.prp. nr. 8 (1962-1963) side 3-4. Etter mindretallets syn er altså «også dagens prioritetsregler ment å sikre arbeidstakerens eksistensgrunnlag i en overgangsperiode», jf. avsnitt 71.

Videre ble det vist til at man er utenfor legalitetsprinsippets kjerneområde, og når departementets klare standpunkt var at premie finansiert av arbeidsgiver ikke skulle være fortrinnsberettiget, bør domstolene være «tilbakeholdne med å rokke ved» den valgte løsning, jf. avsnitt 79.

Mindretallet så følgelig på det som en lovgiveroppgave å avgjøre om også fordring på arbeidsgivers dekning av pensjonspremier skal gis fortrinnsrett ved konkurs, og videre «Om det standpunkt som er kommet til uttrykk i forarbeidene, er skatterettslig ubegrunnet eller rettspolitisk uheldig, bør lovgiver – og ikke domstolene – avgjøre», jf. avsnitt 81. Mindretallet konkluderte med at anken burde forkastes,

Flertallets konklusjon er i strid med temmelig klare uttalelser i forarbeidene, og bygger kun på førstvoterendes forståelse av ordlyden, ønsket om en enkel regel som beskytter arbeidstakernes interesser og uttalelser fra forarbeider til lønnsgaranti-loven som i utgangspunkt

tet ikke gjelder det sentrale spørsmålet i saken. I forarbeidene til dekningsloven ble det vurdert om man skulle gjøre lovtteksten mer presis, eller om det ville være tilstrekkelig at hvilke fordringer som ikke skulle anses som fortrinnsberettigete fremgikk av proposisjonen, jf. Ot.prp. nr. 50 (1980-1981) side 210, og mindretallet i avsnitt 75. Det ble antatt at det ikke var behov for å gjøre lovtteksten mer presis, og at det ville være tilstrekkelig med en redegjørelse i proposisjonen. Det blir spennende å se om denne avgjørelsen vil føre til en lovendring der lovgivers ønske fremgår eksplisitt av lovtteksten, og ikke bare av forarbeidene.

Morten Smedal Nadheim

Straffbar boforringelse - HR-2019-1234-A

Denne saken gjelder straffbar boforringelse, og i dommen kom Høyesterett enstemmig til at det å kopiere produksjonstegningene til et selskap i økonomisk krise, for så å overføre disse tegningene vederlagsfritt til et annet selskap, var egnet til å forhindre at et formuesgode tjener til dekning for selskapets fordringshavere, jf. straffeloven 1902 § 283 første ledd bokstav b. Bestemmelsen er videreført i gjeldende straffelov §§ 404 og 405, som er ment å erstatte de gamle reglene uten realitetsendringer, jf. Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) side 475.

Foranledningen for straffesaken var konkursen til GMM Holding AS og datterselskapet GMM Container AS. De tiltalte i saken var A, B og C som alle hadde hatt ulike roller i begge selskapene. Som foretaksnavnet indikerer drev selskapene med salg av containere på det norske markedet. Kort tid før konkursåpning ble det opprettet nye selskaper og de tiltalte A, B og C hadde ulike roller også i disse. Grunnlaget for tiltalen var at de tiltalte skulle ha kopiert og overført ordreserver og produksjonstegninger til de nyopprettede selskapene uten avtale eller vederlag.

Tingretten frifant de tiltalte, mens lagmannsretten fant at kopieringen og overføringen av tegningene måtte anses som grov formuesforringelse. Det ble anket over saksbehandlingen, straffutmålingen og lovanvendelsen, men det var bare anke over lovanvendelsen som ble tillatt fremmet for Høyesterett.

Lagmannsretten fant det bevist at det ble inngått avtale mellom et av de nyoppstartede selskapene og det polske selskapet Tritec, som innebar at Tritec skulle produsere og levere containere. Lagmannsretten fant det også bevist at disse containerne skulle produseres på grunnlag av de kopierte og overførte produksjonstegningene. Selv om tegningene fortsatt var i behold hos GMM-selskapene, fant lagmannsretten at kopieringen og overføringen til Tritec var egnet til å redusere tegningenes – formuesgodets – verdi.

Forsvarerne til de tre tiltalte argumenterte for det første for at § 283 i straffeloven 1902 ikke omfatter handlinger som bare innebærer at verdien til et formuesgode reduseres, dersom formuesgoder fortsatt er i

behold som en del av skyldnerens formue. For det andre ble det gjort gjeldende at tegningene ikke var eid av GMM-selskapene, men av et annet datterselskap.

Høyesterett tok først stilling til om tegningene overhodet var et «formuesgode» etter straffeloven 1902 § 283. I denne vurderingen pekte Høyesterett på at tegningene beskrev tekniske detaljer ved produktene, og at tegningene som følge av dette inneholdt «blant annet «know how» med en økonomisk verdi», jf. avsnitt 18.

Dernest tok Høyesterett stilling til forsvarernes anførelser og vurderte først om lagmannsretten hadde tolket straffeloven 1902 § 283 rett da den kom til at også handlinger som *reduserer verdien* av et formuesgode omfattes av straffebudet.

Høyesterett begynte med en tolkning av bestemmelsens ordlyd og kom til at ordlyden og bruken av formuleringen «egnet til» og «tjener til dekning» ikke ga anvisning på en skarp avgrensning. Ordlyden kunne imidlertid ikke gi grunnlag for en forståelse der det bare er handlinger som fører til at et formuesgode blir verdiløst, som omfattes av bestemmelsen. Når ordlyden ikke entydig pekte på noe bestemt tolkningsresultat, måtte Høyesterett se hen til supplerende kilder.

I den anledning ble det vist til at straffeloven 1902 § 283 bygger på tilsvarende regler som tidligere var inntatt i straffeloven 1902 § 281 andre ledd. Denne tidligere bestemmelsen gjorde handlinger som innebar «ødeleggelse» og «beskadigelse» av formuesgoder, straffbare så fremt dette gikk utover fordringshavernes dekningsmulighet. Høyesterett fant ingen holdepunkter som ga grunnlag for å anta at straffeloven 1902 § 283 skulle endre dette. I tillegg hadde departementet gitt uttrykk for at handlingene som rammes av § 283 burde betegnes som «formuesforringelse», og i forarbeidene til straffeloven 2005 er de tilsvarende straffebudene behandlet under overskriften «formuesforringelse ved insolvensfare» jf. henholdsvis Ot.prp. nr. 37 (2003-2004) side 47 og 73 og Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) side 475. Begrepet «formuesforringelse» omfattet etter Høyesteretts syn også handlinger som reduserte verdien, og ikke bare handlinger som innebar at verdien bortfalt totalt.

Etter å ha konkludert med at bestemmelsen også omfatter verdireducerende handlinger, gikk Høyesterett over til å vurdere om eierskapet av tegningene hadde betydning. Som nevnt gjorde forsvarerne det gjeldende at det ikke var de konkursrammede selskapene som eide tegningene, men et datterselskap. Lagmannsretten hadde tatt utgangspunkt i at dersom tegningene tilhørte datterselskapet, må domfellelse etter straffeloven 1902 § 283 bygge på at de tiltaltes handlinger var egnet til å redusere verdiene av aksjene i datterselskapet, og ikke direkte på at tegningenes verdi var redusert. Dette var etter Høyesteretts syn et riktig utgangspunkt.

Videre kom Høyesterett til at det klare utgangspunkt måtte være at en handling som reduserer verdien av et formuesgode som er eid av et datterselskap, også er egnet til å redusere verdien av morselskapets aksjer i datterselskapet. Høyesterett kom følgelig til at lagmannsrettens

domfellelse bygget på en korrekt lovanvendelse, anken ble forkastet og A, B og C ble dømt til en straff av fengsel i henholdsvis seksti, seksti og førtifem dager.

Morten Smedal Nadheim

OPPHAVSRETT

Høyesteretts dom i HR-2019-1743-A (Popcorn Time)

Høyesterett har avsagt flere dommer på opphavsrettsområdet den siste tiden, og dommen av 17. september 2019 om inndragelse av bruksretten til domenenavnet popcorn-time.no, er den foreløpig siste. Selv om det overordnede rettsspørsmålet gjaldt vilkårene for strafferettslig inndragning, berodde oppfyllelsen av vilkårene på om det forelå medvirkning til opphavsrettskrenkelse.

I saken hadde Økokrim i 2016 foretatt beslag av domenenavnet overfor besitteren av domenenavnet, Imcasreg8. Den reelle innehaveren av domenet var ukjent. Grunnlaget for beslaget var reglene om inndragning i straffeloven av 2005 (strl.) § 69 annet ledd bokstav c), jf. §§ 74 annet ledd første punktum og 75 første ledd. Ettersom førstnevnte bestemmelse forutsetter at tingen som inndras «har vært brukt eller bestemt til bruk ved en straffbar handling», var et sentralt spørsmål i saken om det forelå en slik straffbar handling. I inndragningsforelegget var den straffbare handlingen beskrevet som medvirkning til ulovlig tilgjengeliggjøring av åndsverk for allmennheten, jf. åvl. 1961 § 54 første ledd bokstav a) og strl. § 15. Beslagsbeslutningen ble brakt inn for domstolene, og endte altså i Høyesterett, som forkastet anken over Borgarting lagmannsretts dom om å opprettholde beslaget.

De faktiske forholdene i saken, som er beskrevet i høyesterettsdommen avsnitt 40–44 og s. 48–49, var i korthet følgende: På domenet popcorn-time.no ble det lagt ut informasjon om og lenker til programvaren Popcorn Time og liknende programmer, herunder beskrivelser av fordeler og ulemper med ulike versjoner, hvordan nedlasting kunne skje og tips om hvordan ulike tekniske utfordringer kan løses på de forskjellige operativsystemene. Popcorn Time er et datamaskinprogram eller en applikasjon som kan brukes til å laste ned filmer og TV-serier fra Internett ved hjelp av såkalt Bit Torrent-teknologi. Teknologien gjør det mulig å dele opphavsrettsbeskyttet innhold mellom datamaskiner i et større nettverk, og det er velkjent at applikasjonen popcorn-time benyttes til formidling av ulovlig innhold.

Det sentrale materiellrettslige spørsmålet i saken var om domeneinnehaveren måtte sies å ha medvirket til opphavsrettskrenkelser ved å gi brukere informasjon mv. om Popcorn Time. Premissen som fremgår av lagmannsrettsdommen, og som Høyesterett siterer (avsnitt 42), er at hovedgjerningen er den ulovlige opplastingen av kildefiler som tilgjengeliggjøres ved bruk av Popcorn Time, og at domenet popcorn-time.no, medvirker til dette. Høyesterett stadfester at et domenenavn kan være

gjenstand for inndragning, jf. Rt. 2009 s. 1011. For medvirkningsansvar ved opphavsrettskrenkelser vises det til Rt. 2005 s. 41 (Napster.no), der en mann ble idømt erstatningsansvar for å ha lenket til ulovlig tilgjengeliggjorte verk på Internett. Som Høyesterett imidlertid også fremhever, har det siden Napster.no-dommen vært avsagt en rekke dommer fra EU-domstolen som endrer rettskildet bildet i så henseende. Hovedsakelig er det tale om dommer som innebærer at lenker og plattformer som leder til ulovlig opphavsrettsbeskyttede verk under nærmere betingelser kan anses for selv å overføre (les tilgjengeliggjøre) verkene for allmennheten. Høyesterett viser til denne rettsutviklingen (avsnitt 38), men uttaler samtidig at man «ikke [kan] se at denne rettsutviklingen har særlig betydning for det strafferettslige medvirkningsspørsmålet i vår sak». Det mulig underliggende synspunktet om at domenenavninnehaveren ikke selv kan anses for å overføre verk, kan nok diskuteres i lys av de vidtgående dommene fra EU-domstolen. Særlig gjelder det fordi medvirkningsregler ikke er harmonisert på EU-nivå, og domstolens «strekking» av primæransvaret opplagt har skjedd for å kompensere for det. Det er likevel tvilsomt om dette betyr at statene er avskåret fra å anvende nasjonale medvirkningsregler i situasjoner der primæransvaret ikke strekker til (se Ole-Andreas Rognstad, *Opphavsrett*, 2. utgave, Oslo 2019 s. 525). Men også dette spørsmålet kunne nok fortjent en diskusjon i lys av saksforholdet.

I alle fall går Høyesterett inn på de nærmere betingelsene for medvirkningsansvar, herunder at det kreves et såkalt medvirkende årsaksforhold. Det vises i den forbindelse til uttalelsene i Rt. 2005 s. 41 (Napster.no) om at det er tilstrekkelig at den påståtte medvirker har forsterket virkningene av hovedhandlingen. Høyesterett konstaterer at det her foreligger et slikt medvirkende årsaksforhold ved «lenkene til andre nettsted, kombinert med nedlastingsinstruksjoner og tips til løsning av tekniske problemer», og at dette legger «til rette for at brukere raskt og enkelt kunne få tilgang til datamaskinprogrammene, og derved katalogene med ulovlig opplastede filmer og TV-serier». Høyesterett la også vekt på at nettstedet markedsførte bruk av Popcorn Time som alternativ til strømmetjenester. Særlig ut fra disse resonnementene kan man nok stille spørsmål ved om vilkårene for primæransvar er oppfylt (jf. EU-domstolens dommer i sak C-527/15 (Filmspeler) og sak C-610/15 (Ziggo)). Men som sagt mente altså Høyesterett at EU-domstolens praksis om dette ikke hadde betydning for det strafferettslige medvirkningsspørsmålet.

Ved spørsmålet om medvirkningen var rettsstridig, la Høyesterett, i likhet med lagmannsretten, stor vekt på at domeneinnehaveren «var vel kjent med at mye av materialet brukeren får tilgang til gjennom Popcorn Time, er opphavsrettsbeskyttet, og at bruk av programvaren ofte vil resultere i krenkelser av opphavsretten». Også dette er forhold EU-domstolen har lagt vekt på ved vurderingen av om det foreligger en selvstendig overføringshandling (jf. særlig sak C-610/15 (Ziggo)).

Ettersom domenebesitteren hadde fremholdt at medvirkningen ikke var rettsstridig fordi en inndragning ville innebære et inngrep i ytringsfriheten etter Grl. § 100 og EMK artikkel 7, gikk Høyesterett inn på en nokså inngående drøftelse av det. Konklusjonen er likevel klar: Det foreligger intet inngrep i ytringsfriheten i et tilfelle som dette der Popcorn Time aktivt hadde bidratt til at brukerne får tilgang til ulovlig materiale. Det vises her bl.a. til EMDs avgjørelse av 19. februar 2013, *Neij og Sunde Kolmisoppi mot Sverige*, der domstolen kom til at personene bak nettstedet The Pirate Bay ikke kunne påberope seg ytringsfriheten som forsvar mot inngrep i eiendomsvernet etter EMK protokoll 1 artikkel 1. Med den vurderingen Høyesterett har foretatt av domeneinnehaverens handlinger, er det klart nok parallellt her.

Høyesterett kommer også inn på om det forhold at strl. § 69 annet ledd bokstav c) ikke er betinget av skyld, er i samsvar med uskyldspresumpsjonen i EMK artikkel 7. Ettersom Høyesterett mener at domeneinnehaveren i dette tilfellet handlet forsettlig, ble det ikke funnet nødvendig å gå nærmere inn på det spørsmålet. Samtidig fant Høyesterett ikke at det forelå grunnlag for å kreve at besitteren hadde utvist skyld. Høyesterett fant på denne bakgrunn at vilkårene for inndragning var oppfylt og også at inndragning i dette tilfellet var forholdsmessig.

Ole-Andreas Rognstad

Lovdata-kjennelsen – om rekkevidden av databasevernet etter åndsverkloven og avveiningen mot ytringsfriheten – HR-2019-1725-A

Høyesterett tar i HR-2019-1725-A stilling til rekkevidden av databasevernet og hvorvidt retten til ytringsfrihet medfører innskrenkninger i dette vernet. Krenkelses-handlingen besto i publisering på «rettspraksis.no» av en rekke høyesterettsavgjørelser hentet fra Lovdatas databaser. Tvisten sto mellom innehaverne av nettstedet rettspraksis.no og Stiftelsen Lovdata, hvor sistnevnte anførte at publiseringen var i strid med stiftelsens enerett til egne databaser, jf. åndsverkloven § 24. Høyesterett konkluderer med at bruken er i strid med Lovdatas databasevern etter åndsverkloven, og at unntaket for offentlige dokumenter i åndsverkloven § 14 ikke kommer til anvendelse. Høyesterett foretar deretter en avveining av databaseretten mot ytringsfriheten, og kommer til at håndhevelsen av eneretten ikke utgjør noen krenkelse av EMK artikkel 10 eller Grunnloven § 100.

De ankende parter opprettet og lanserte rettspraksis.no 17. mai 2018. Som angitt på nettsiden, skulle dette være en «gratis ressurs for å søke og finne informasjon i rettsavgjørelser». Formålet ble oppgitt å være idealistisk – styrke rettssikkerheten gjennom gratis informasjonstilgang for allmennheten. De omtvistede høyesterettsavgjørelsene var dels hentet fra en DVD utgitt av Lovdata i 2005, dels donert av en privatperson (og forutsatt nedlastet fra Lovdatas onlinedatabaser).

Det var enighet mellom partene om at bruken i *utgangspunktet* utgjorde et inngrep i databasevernet etter åndsverkloven § 24. I vurderingen av om unntaket i § 14, jf. § 24 femte ledd, kommer til anvendelse, tar Høyesterett stilling til hvorvidt de utnyttede databasene som *sådan* utgjør «forslag, utredninger, uttalelser og lignende som gjelder offentlig myndighetsutøvelse» som er «avgitt av offentlig myndighet, offentlig oppnevnt råd eller utvalg, eller utgitt av det offentlige». For å omfattes av denne bestemmelsen må det dreie seg om dokumenter som enten er *utgitt av det offentlige*, eller avgitt av et utvalg/råd som er *oppnevnt av det offentlige*. Det er ikke tilstrekkelig at de er *fremskaffet av det offentlige, eller for offentlige midler*, jf. Prop.104 L (2016-2017). Utarbeidelsen må dessuten skje i kraft av offentlig myndighetsutøvelse (i motsetning til i en tjenesteytende funksjon). Høyesterett finner det «klart» at vilkårene i § 14 ikke er oppfylt i det foreliggende tilfellet. Til tross for at Lovdata i en tidlig fase hadde fått noe tilskudd fra det offentlige og i en periode hadde fått særbehandling med hensyn til tilgang til høyesterettsavgjørelser, kan ikke Lovdatas databaser anses utarbeidet «som ledd i offentlig myndighetsutøvelse».

Etter å ha slått dette fast, og før Høyesterett går over til å behandle spørsmålet om hvorvidt *databasevernet må vike for vernet om ytringsfriheten* etter Grunnloven § 100 og EMK artikkel 10, knytter førstvoterende noen kommentarer til den *avveiningen mot ytringsfriheten som ligger til grunn for utformingen av åndsverklovens bestemmelser*. Førstvoterende viser i den forbindelse til at formålet med åndsverkloven blant annet er å ivareta en rimelig balanse mellom opphavsretten og allmennhetens interesser, herunder ytringsfriheten, og at forarbeidene legger til grunn at åndsverkloven ivaretar både opphavsretten og andre grunnleggende rettigheter som ytringsfriheten. I lys av bestemmelsens formulering og forarbeidsuttalelsene finner Høyesterett det «klart at de rettspolitiske hensyn som er anført, ikke kan gi grunnlag for en tolkning av loven som innebærer at Lovdatas databaser er unntatt fra vern etter § 24». Resonnementet synes å være følgende: Når avveiningen mellom eneretten og ytringsfriheten allerede er hensyntatt i utformingen av bestemmelsens ordlyd, kan ikke hensynet til ytringsfriheten begrunne en tolkning av bestemmelsen som går så langt utenfor ordlyden at databasene blir unntatt fra vern. Et slikt resonnement kan imidlertid være problematisk all den tid EU-domstolen tenderer til å foreta en eksplisitt avveining mellom kryssende rettigheter også i tolkningen og anvendelsen av opphavsrettens unntaksregler. I foreliggende avgjørelse foretar førstvoterende i stedet denne avveiningen *etter* å ha konstatert at unntaket ikke kommer til anvendelse. Jeg kommer tilbake til systematikken i denne fremgangsmåten.

Avveiningen mellom databasevernet etter åndsverkloven og ytringsfriheten etter Grl. § 100 og EMK art. 10 formuleres deretter som et spørsmål om databasevernet «må vike» for vernet om ytringsfriheten. Førstvoterende

legger innledningsvis til grunn at det i *utgangspunktet* er et inngrep i ytringsfriheten å hindre tilgjengeliggjøringen på rettspraksis.no, og vurderer så om dette inngrepet kan opprettholdes fordi det er «prescribed by law», har et legitimt formål som angitt i bestemmelsen, og er «necessary in a democratic society». Sistnevnte vilkår består i en avveining av motstående rettigheter – her retten til databaservern mot retten til ytringsfrihet. Førstvoterende konstaterer kort at databaseretten, i likhet med opphavsretten, skal anses som «eiendom» etter EMK.

Høyesterett konkluderer som nevnt med at det ikke foreligger noen krenkelse av ytringsfriheten. Riktignok er det viktig i et demokratisk samfunn at allmennheten får tilgang til høyesterettsavgjørelser, og det stilles strenge krav for inngrep i ytringsfriheten overfor en aktør i samfunnsdebatten. Men *utgangspunktet* er ifølge førstvoterende at opphavsretten utgjør «en tungtveiende begrunnelse» for inngrep. Nok en gang vises det til den avveiningen som ligger til grunn for åndsverklovens regler, uten at det fremgår nøyaktig hvilken betydning dette får for utfallet. Inntrykket er imidlertid at Høyesterett anser ytringsfriheten for å være tilstrekkelig ivaretatt i den grad den allerede er hensyntatt i utformingen av reglene, og at det derfor skal en del til for å la opphavsretten vike for ytringsfriheten i en etterfølgende avveining. Her settes på mange måter premisset for vurderingen, da man viser til en avveining som allerede er foretatt, snarere enn å foreta en mer åpen og konkret avveining av interesser (som EU-domstolen legger opp til, jf. nedenfor).

I den konkrete avveiningen trekker Høyesterett særlig frem to forhold, begge til inntekt for beskyttelse av eneretten etter åndsverkloven. For det første vises det til de store ressursene nedlagt av Lovdata i oppbyggingen av egne databaser og behovet for rettslig beskyttelse av disse. For det andre legges det «stor vekt på» at det dreier seg om tilgang til informasjon som allerede er tilgjengelig for offentligheten gjennom andre kanaler. Det kan bemerkes, og kanskje kritiseres, at man her ikke fokuserer på ressursbruken i tilknytning til *det materialet* krenkelsesvurderingen er relatert til, men snarere legger vekt på Lovdatas *totale* ressursbruk i forbindelse med utviklingen av sine tjenester. Det er først og fremst førstnevnte som begrunner belønning gjennom rettslig beskyttelse.

Høyesteretts fremgangsmåte i avgjørelsen er treleddet; først konstateres inngrep i databaseretten, deretter konkluderes det med at unntakene i åndsverkloven ikke kommer til anvendelse, og til sist foretas det en avveining mellom databaservernet og ytringsfriheten, der resultatet blir at håndhevelsen av databaservernet ikke krenker ytringsfriheten. Det kan stilles spørsmål ved om denne fremgangsmåten er i tråd med nyere praksis fra EU-domstolen knyttet til opphavsrettskrenkelser, jf. blant annet C-469/17 Funke Medien. EU-domstolen har lagt til grunn at unntakene fra opphavsretten i opphavsrettsdirektivet er uttømmende, og dersom ingen av unntakene kommer til anvendelse, blir resultatet at rettighetene kan håndheves. Videre er det uttalt, blant annet i den nevnte

avgjørelsen, at avveiningen mellom opphavsretten og ytringsfriheten skal foretas *innenfor rammene* av opphavsrettsdirektivet – og den vil typisk trekkes inn i vurderingen av unntakenes rekkevidde og hvorvidt de kommer til anvendelse i det konkrete tilfellet. En slik mer helhetlig tilnærming der avveiningen av rettigheter inngår i krenkelsesvurderingen, snarere enn som en formulering av et etterfølgende motstridsspørsmål, er også benyttet i tidligere norsk høyesterettspraksis, jf. for eksempel Rt. 2007 side 687 (Big Brother-dommen). Høyesteretts treleddede vurdering i HR-2019-1725-A synes ikke å være i samsvar med dette.

Det kan stilles spørsmål om hvilken *praktisk betydning* valget av fremgangsmåte har. For det første er det grunn til å tro at avveiningen mellom opphavsrett og ytringsfrihet potensielt vil kunne få et annet utfall dersom den foretas innenfor rammene av vurderingen av om det foreligger en krenkelse og om unntakene fra opphavsretten kommer til anvendelse. Når man allerede har konstatert at det foreligger en krenkelse av åndsverkloven, og at ingen av unntakene kommer til anvendelse, er det presumptivt en høyere terskel for deretter å konstatere at inngrepet *likevel utgjør lovlig bruk* begrunnet i ytringsfriheten. Det forutsetter en tilsidesettelse av opphavsretten i et motstridsspørsmål, der eiendomsretten må vike for ytringsfriheten, snarere enn en mer åpen avveining av interesser innenfor rammene av opphavsretten. Det er dessuten, som nevnt, tvilsomt om det er i tråd med EØS-retten å godta en opphavsrettskrenkelse som ikke er forankret i de uttømmende unntakene. Drar man dette resonnementet helt ut, vil i så fall en slik treleddet fremgangsmåte som anvendt i foreliggende avgjørelse, aldri kunne kulminere i at ytringsfriheten vinner frem. Dette tilsier også at ytringsfriheten må inndras i vurderingen på et tidligere tidspunkt. For det andre kan det på et mer overordnet nivå være problematisk å først foreta en drøftelse av rekkevidden av én menneskerettighet isolert (eiendomsretten i form av opphavsrett), før den avveies mot en annen rettighet (ytringsfriheten), fordi rekkevidden av en rettighet nødvendigvis vil være betinget av de avgrensningene som består i avveiningen mot andre rettigheter.

For en mer utfyllende kommentar til denne avgjørelsen vises det til Are Stenviks «Kommentar til Høyesteretts kjennelse i Lovdata-saken (HR-2019-1725-A)», publisert på juridika.no 23. september 2019.

Kristina Stenvik

Litteratur

Ole-Andreas Rognstad: *Opphavsrett, med bidrag fra Birger Stuevold Lassen*, 2. utgave. Universitetsforlaget, Oslo 2019. 557 sider. ISBN-978-82-15-02099-0

Ole-Andreas Rognstads bok *Opphavsrett*, som kom ut første gang i 2009, er kommet i ny utgave.

Boken behandler grundig de fleste sider ved vernet for åndsverk og «nærstående rettigheter» (rettsbeskyttelsen til utøvende kunstners prestasjoner, fotografier, databaser, produsenter av lydopptak og film osv.): Villkårene for vern, vernets innhold og dets mange unntak, samt kontraktsrettslige spørsmål og spørsmål knyttet til håndhevelse av rettighetene. I forordet står det at siktemålet er å gi en heldekkende fremstilling av norsk opphavsrett. Den kan imidlertid ikke beskrives uten å trekke linjene til EU-rettslig og internasjonal opphavsrett, og det gjør boken i rikt monn. Grunnstrukturen fra forrige utgave er beholdt, men flere av kapitlene er mer eller mindre nyskrevet.

Opphavsretten har etter hvert fått stor økonomisk betydning, både nasjonalt og internasjonalt. Den er blitt et svært dynamisk – og kontroversielt – rettsområde. Siden første utgave har vi fått ny åndsverklov, en rekke nye opphavsrettslige EU-direktiver og forordninger, og et omfattende tilfang av retningsgivende rettspraksis; først og fremst fra EU-domstolen, men også fra norsk Høyesterett. Utviklingen har vært særlig sterk rundt spørsmålet om hva som skal til for at noe kan anses som en «overføring til allmennheten» av åndsverk, og hvilket ansvar «plattformer» og andre mellomledd har for krenkelser av opphavsretten på Internett. I et landskap som endrer seg så fort, er det vanskelig å holde oversikten og se sammenhenger, og grunnleggende hensyn og strukturer kan tapes av syne. Den nye utgaven gir etterlengtet hjelp i så måte. Boken vil gi viktig innsikt så vel til studenter og andre «ferskinger», som til praktikere og akademikere med lang erfaring innen opphavsretten.

Harald Irgens-Jensen

SELSKAPSRETT

Litteratur

Margrethe Buskerud Christoffersen: *Aksjeeierens lojalitetsplikt*, Gyldendal Juridisk, 2019. 232 sider

Før Norge fikk sin første aksjelov i 1910 var den nærmere ordning av selskapenes rettsforhold overlatt til den alminnelige kontraktsfrihet. Koblingen til avtale- og obligasjonsretten var derfor nærliggende, men på de drøyt hundre årene som er gått siden vår første aksjelov er lovene stadig blitt mer omfangsrige og detaljerte. For den som leser dagens aksjelov er kanskje ikke koblingen til avtalerettslige eller obligasjonsrettslige prinsipper så lett å få øye på.

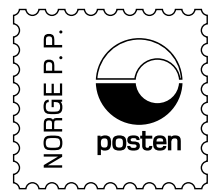
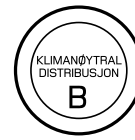
Christoffersens bok behandler spørsmålet om aksjeeiers lojalitetsplikt, og som undertittelen antyder er forfatteren opptatt av samspillet mellom aksjeselskapsretten og den alminnelige formueretten. Hun undersøker med andre ord aksjeselskapsretten med kontraktsrettslige briller. Boken er inndelt i seks kapitler. Kapittel 1 avgrensar og presiserer bokens tema. Forfat-

teren stiller spørsmål ved om den tradisjonelle oppfatning, utledet av ansvarsbegrensningen og vinningsformålet, om at aksjeeieren ikke har noen plikt til å ivareta andre interesser enn sine egne, er en treffende beskrivelse av gjeldende rett. I innledningen fremhever Christoffersen også at lojalitetsplikts innhold vil bero på det enkelte aksjeeierforholdets karakter. Særlig viktig i den forbindelse er antall aksjeeiere i selskapet og aksjepostens størrelse. Det er da nærliggende å konkludere som Christoffersen gjør, nemlig at lojalitetsplikten er mest relevant for deltakere i små aksjeselskaper og i mindre grad relevant for deltakere i allmennaksjeselskaper, dvs. i praksis de børsnoterte selskapene. Dette er det på en måte lett å være enig i, men det er også et spørsmål om deler av lojalitetsplikten gjør seg gjeldende uavhengig av om vi har å gjøre med et selskap med to aksjeeiere eller med et notert selskap. To sentrale dommer som Christoffersen vier mye oppmerksomhet – Rt. 2012 s. 1628 (Nordavis) og HR-2018-111-A – gjaldt begge aksjeselskaper, men det er nærliggende å tro at resultatet i disse sakene ville ha blitt det samme selv om selskapet het Telenor eller Equinor.

Innledningsvis trekker Christoffersen også inn et annet vesentlig poeng, nemlig at i mange små selskaper har aksjeeierne valgt aksjeselskapsformen som organisasjonsform for den virksomheten de har bestemt seg for å drive sammen. Det faktum at partene i utgangspunktet har avtalt å samarbeide medfører at den kontraktsrettslige lojalitetsplikten vil stå sterkt. Problemstillingen her blir dels om det forhold at samarbeidet rammes inn i en selskapsform medfører at den kontraktsrettslige lojalitetsplikten styrkes eller svekkes, eller om det ikke spiller noen rolle. Det er nærliggende å tenke at den i alle fall ikke vil svekkes. Tilsvarende kan det spørres om valg av selskapsform er av betydning. Selskapsloven inneholder flere bestemmelser som kan sees som et direkte utslag av lojalitetsprinsippet, og blant annet heftelsesformen kan underbygge at det gjelder strengere krav til lojalitet i selskaper etter selskapsloven enn aksjeselskaper. På den annen side må forskjellene heller ikke overdrives. En bransje jeg selv kjenner godt og er en del av er advokatbransjen. Blant de 10-15 største firmaene finner man ulike organisasjonsformer, men aksjeselskaper (ofte i kombinasjon med et indre selskap) og selskaper med delt ansvar dominerer nok. Etter mitt syn er det nærliggende å tro at lojalitetsplikten for advokater som er aksjeeiere har nøyaktig samme innhold som for advokater som er deltakere i selskaper etter selskapsloven. For øvrig har de største advokatfirmaene over 50 aksjeeiere, flere hundre ansatte og mange hundre millioner i omsetning. Det er med andre ord tale om – i alle fall i norsk målestokk – virkelig store selskaper. Men også i slike selskaper gir det med andre ord mening å snakke om aksjeeieres lojalitetsplikt.

I kapittel 2 drøfter Christoffersen om det er forenlig med aksjeselskapsretten å pålegge aksjeeier en lojalitetsplikt overfor selskapet. Det er her lett å være enig

Returadresse:
Cappelen Damm Akademisk
Cappelen Damm AS
0055 Oslo

i forfatterens konklusjon om at det prinsipielt sett ikke er uforenlig med aksjeselskapsretten å pålegge aksjeeiere lojalitetsplikt, men at ulike selskapsrettslige hensyn kan påvirke lojalitetsplikts innhold. Som forfatteren også påpeker må det være på det rene at forbudet mot myndighetsmisbruk i aksjeloven § 5-21 ikke uttømmende regulerer aksjeeiers rettsstilling og handlefrihet.

I kapittel 3 drøftes i hvilken grad det kan utledes lojalitetsplikt for en aksjeeier basert på de avtaler aksjeeieren inngår, enten med selskapet eller med andre aksjeeiere. Kapitlet kan sies å være det sentrale i boken og utgjør om lag ¼ av de drøyt 200 sidene. De aktuelle avtalene kan være den grunnleggende selskapsavtalen, derunder vedtektene (som vies stor oppmerksomhet), tegningsavtaler og ikke minst aksjeeieravtaler. Den sistnevnte avtaletypen illustrerer hvor komplekst anvendelsen av lojalitetsprinsippet kan være i selskapsforhold. Etter alminnelig lære har ikke slike avtaler selskapsrettslig virkning. Konsekvensen av standpunktet er at eksempelvis stemmegivning i strid med aksjonæravtalen, derunder lojalitetsplikten som kan utledes av en aksjonæravtale, ikke har selskapsrettslig betydning i form av at generalforsamlingsvedtaket vil være ugyldig. I denne relasjon har med andre ord lojalitetsprinsippet ikke selskapsrettslig virkning. Mellom partene vil det imidlertid foreligge et avtalebrudd, som i prinsippet kan håndheves ved avtalerettslige sanksjoner. Samtidig setter aksjerettslige regler grenser for hva partene lovlig kan avtale seg imellom og derfor også grenser for innholdet av lojalitetsprinsippet. I kapittel 4 tar Christoffersen opp tråden fra det innledende kapitlet og drøfter selskapsrettslige forhold som påvirker kravet til aksjeeiers lojalitet. Forfatteren påpeker at det særlig

er selskapets karakter og muligheten til å utøve innflytelse over selskapet som er av betydning. I den siste gruppen av tilfeller kommer også aksjeeiere som er representert i selskapets styre eller som de facto påvirker selskapets ledelse. Det er på det rene at styremedlemmer har en lojalitetsplikt overfor selskapet. Christoffersen argumenterer for at aksjeeiere som reelt sett styrer selskapet – som styremedlem eller på annen måte – er underlagt en streng lojalitetsplikt som aksjeeiere. Konklusjonen kan diskuteres.

I kapittel 5 drøfter Christoffersen nærmere hvilke konkrete lojalitetsplikter som kan utledes av lojalitetsplikten for aksjeeiere. Denne delen av boken kan man se for seg hyppig vil bli påberopt av advokater for domstolene, og man får her argumentasjon for å angripe atferd som kan fremstå som illojal, men hvor det kan være vanskelig å rubrisere forholdet som rettsstridig ut fra selskapsrettslige regler. Det siste kapitlet inneholder en sammenfatning. Christoffersen reiser spørsmålet om det er behov for den formuerettslige lojalitetsplikten i aksjeselskapsretten. En lov kan aldri løse alle tenkelige og utenkelige spørsmål som kan oppstå. Prinsippet om myndighetsmisbruk og omgåelsesbetraktninger er to eksempler på fleksible verktøy som kan benyttes for å ramme uønsket atferd. Myndighetsmisbruk og (ulovlige) omgåelser kan i mange tilfeller også karakteriseres som illojal opptreden, og i den grad den formuerettslige lojalitetsplikten som eget forpliktelsesgrunnlag eller tolkningsmoment kan utvikle eller klargjøre den selskapsrettslige lojalitetsplikten, er det lett å være enig med Christoffersen i at det kan være behov for en slik lojalitetsplikt.

Stig Berge

Nytt i privatretten

Nytt i privatretten utgis av Institutt for privatrett ved Universitetet i Oslo i samarbeid med Cappelen Damm Akademisk.

Redaktør: Geir Stenseth
Redaksjonssekretær: Eva Dobos
Forlagsredaktør: Eirik Spillum
Foto/layout forside: Mona Ø. Ådum

Et doms- og emneregister for *Nytt i privatretten* er tilgjengelig på forlagets nettsider:
www.cda.no

Abonnement fås ved henvendelse til Cappelen Damm Akademisk, telefon 21 61 66 13

Et årsabonnement (2020) på *Nytt i privatretten* koster kr 690,-. Studentabonnement koster kr 350,-. Abonnementet løper til det blir sagt opp skriftlig.

Henvendelser om *Nytt i privatretten* rettes til:

Cappelen Damm Akademisk
Cappelen Damm AS
0055 Oslo
E-post: jus@cappelendamm.no
<http://www.cda.no>

Nytt i privatretten © Cappelen Damm AS 2019
ISSN 1501-9594

Neste utgave kommer februar 2020.